

Poživina plačana v gotovini.

MODRA
OPTICA
LETO
VIII

LETO 1936/37

ŠTEV. 5

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 5. ŠTEVILKE

APRIL

Bogomir Magajna: Jerinova Lida

Božo Vodusek: Ugotovitev brez tolažbe

Janko Lavrin: O tragičnem

Anton Podbevšek: Dva antipoda

Božo Vodusek: Preklic vseh hudih besed

Razno

JERINOVA LIDA

MAGAJNA BOGOMIR

(Konec)

V tivolskem parku je sedla na klop, kakor bi sedel nekdo, ki je zašel v sanjah na nekak zaklet, čudovit, nepoznan vrt. Zastrmela je na šope bujnega cvetja, potem se je zamislila v velikanske gore, v grebene Alp na severu, v naslednjih trenutkih ji je že počival pogled na vejevju eksotičnega drevja, polnem vresečjih ptičev; z začudenim pogledom je potovala za tem ali onim samotnim človekom, ki je šel po beli cesti mimo nje. Z gredic je dehtelo, kot da je nekdo škropil s škropilnico dehteče dišave nanje. Kljub vsemu temu pa je čutila v prsih veliko tesnobo in strah, ki jo je spremljal zadnje dni, jo je zopet prevzel. Nikogar ni bilo, ki bi pristopil in jo povabil s seboj v eno izmed tistih visokih hiš. Nikjer ni bilo tistih godb, vihrajočih zastav in prižganih bakel, o katerih je sanjari doma. Ljudje so begali mimo nje po cestah, kakor bi se jim zmešalo. Nihče se ni menil zanjo, čeprav je hotela marsikoga pozdraviti in ga vprašati to ali ono stvar. Ko je potovala v Ljubljano, je bilo drugače. Ljudje so ji prijazno odzdravljali, jo spraševali, kam gre, ali pa so jo celo prijazno povabili v hišo in ji nadrobili kruha v mleko. Spomnila se je sedaj ponovno na dogodek, ki ga je spotoma doživela: bilo je že pred večerom, ko se je vsa trudna vlekla po klancih tostran Višnje gore. Neprestano je upala, da bo teh klancev vendar enkrat konec, pa so se vlekli med gozdovi in tratami kar naprej in naprej. Bose noge so ji postale tako trudne, da jih ni mogla več visoko privzdigovati in sta se palca ponovno zadela v kamen, ki ju je ranil do krvi. Čeprav jo je bilo strah, bi prenočila v gozdu, toda ljudje, ki so jo srečali, so ji rekli, da bo klancev kmalu konec in da bo onkraj njih zagledala sij Ljubljane. Zato se je vlekla naprej in naprej in končno je res zagledala svetel sij, kakor bi obzorje gorelo. Toda te luči, ki so jo sicer vso prevzele, so bile še zelo zelo daleč. Njej se je zdelo, da so kar na drugem svetu. Šele minuto pozneje je zagledala drugo luč, ki je bila komaj nekaj sto korakov oddaljena. Krenila je s ceste proti nji in kmalu dospela do pritlične hiše. Plašno je potrkala, saj je bila hiša tako samotna. Toda takoj so se odprla vrata in v prihodnjem hipu se je zagledal vanjo mlad moški z velikimi očmi. Pa je menda takoj spoznal njeno plahost, še bolj pa njeno utrujenost, kajti komaj je pozdravila, jo je že prijel za roko in jo peljal skozi mračno vežo v kuhinjo. Tam je pokazal na starega moža, ki je sedel v kotu ob mizi in rekel: »To je moj oče. Povej mu, kaj bi rada.« — »Saj sam vidim, kaj bi rada,« je spregovoril stari in dvignil glavo, s katere so se usipali sivi lasje v gostih šopih proti rami, »jedla in spala bi rada, saj komaj še sapo lovi. Prinesi mleka in kruha!« Sin je odšel z velikimi nerodnimi koraki po naročeno in

še bolj nerodno in z veliko zadrego postavil vse skupaj pred njo na mizo. Ko je stari videl, da se je Lida prekrižala in po tihem molila, se je zadovoljno nasmehnil, vendar jo je ostro opazoval in se zopet nasmehnil. Zapazila je to in hotela nekaj reči, vendar jo je takoj prekinil: »Le mirno jej! Med jedjo naj človek molči! Potem mi boš pa povedala, kdo si, odkod prihajaš in kam si namenjena. Reva si, to vidim in da si prišla od daleč, tudi vidim, saj imaš stopala vsa krvava.« Sam pri sebi pa je zamrmral: »Kdo pošilja vendar takega otroka v svet, ko je vendar komaj izlezel iz jajca.« — Ko je povečerjela, se je zagledala v starčeve prijazne oči in potem mu je začela pripovedovati na dolgo in široko o svojem življenju. Ni zamolčala niti, kaj se je zgodilo z Liso. Starec jo je poslušal pazljivo, sin pa je z drugega kota nepremično upiral oči vanjo, ne da bi kaj spregovoril. Med pripovedovanjem se je parkrat zagledala tudi v njegove oči in so se ji zdele zelo, zelo žalostne. Ko je končala, je spregovoril starec: »Ti misliš sedaj seveda, da boš našla v Ljubljani nekak raj, toda vražje težko boš morala delati od jutra do večera, če se boš hotela pošteno preživljati. Tam ne bo treba nikake Lise za to, da bi te ob vsaki priliki ne zbadali. Hudič vas je popadel vse skupaj. Skoraj vse so ušle od spodaj iz vasi v mesto. Zagledajo se v tisto svetlobo za barjem — pa jih zagrabi in gredo — pa ne samo dekleta, ampak tudi fante. Nekatere se vračajo s klobuki nazaj, pa jim v dno želodca vidiš, kako so sestradane in zgarane, nekatere se v mestu izpridijo in jih ni več zlepa nazaj — fantje se pa potepajo po cestah in iščejo in iščejo dela in mešajo blato po strugah za tri dinarje na uro. Razvnel se je in govoril kar naprej o podobnih stvareh, sin pa je od časa do časa prikimal. Končno se je stari spomnil, da bo treba iti spat in je ukazal sinu, naj nese odejo za Lido na seno. Sin pa se je sedaj nenadoma razvnel in ponudil Lidi svojo kamro — sam pa bo šel na seno, ko je ona vendar tako utrujena in počitka potrebna. Čeprav se je branila, jo je vendar spravil v kamro in ji pripravil ležišče. Med tem početjem se je ponovno ozrl nanjo, pa ni vedel, kaj bi rekel. Končno se je spravil iz hiše in odšel na senik.

Lida je dolgo gledala skozi okno. Obzorje je žarelo v čarobnem siju, kakor da bi tam bil dan in ne noč — tako lepo in vablljivo, da ga je gledala tudi potem, ko je zaprla oči, v sanjah skoraj celo noč. Prebudila se je zgodaj in je tedaj zagledala na svojem oknu šop makovih cvetov, v katerem so se modrile posamezne plavice. Začudila se je, saj zvečer še ni bilo tega cvetja na oknu in spomnila se je: »Saj me je moral natanko videti, kako sem ležala, ko je postavljal to cvetje na okno.« V hiši pa je našla samo starega. Prijazno jo je pozdravil in jo zaprosil, naj bi šla pomolst krave. On bi se vsaj enkrat rad odpočil od tega posla. Sin je namreč že odšel na polje. Stari jo je v hlevu pazljivo opazoval, kako molze in se zadovoljno nasmehnil. »To ni nobena lajdra iz mesta, saj ti molze kot nekoč moja stara,« je pomislil. Še bolj je bil zadovoljen, ko je Lida zagrabila vile in znosila kravjeke na gnojišče. »Kaj pri vas nihče ne pase,« je vprašala. »Po navadi pasem jaz,« je odgovoril stari skoraj v zadregi. »Toda danes ne bom gnal. Se bova še kaj pomenila.« Na vodnem koritu si je očistila noge, nato sta odnesla mleko v hišo. Zanetila sta in postavila lonc mleka na ognjišče. Ko je zavrelo, je poiskala skodelo in mu ga natočila, toda stari je sam vzel še drugo skodelo s police in ji sam natočil. »Ta skodela je od moje stare. Bog ji daj dobro, skrbna ženska je bila. Sedaj pa že dolgo let počiva tam v dolini. Tista

tretja škodela pa je bila od njegove mlade. Šest let je hōdil in postopal za njo, ko pa se je oženil, jo je zagrabil tifus in jo je Bog vzel k sebi. Tako sva sedaj sama.«

Po dolgem molku je vprašala Lida: »Je bil torej vaš Tone oženjen?« — »Da, bil je. Pred tremi leti mu je umrla. Zelo jo je imel rad. Dosti ga prigovarjam, naj si zopet izbere katero — saj bi jo lahko dobil, ko ima komaj pet in dvajset let. On pa samo molči in ne reče nič. Hiša pa vendar ne more ostati brez gospodinje in jaz bi tudi rad videl, da bi po dolgih letih zopet kaj malega vreščalo po kuhinji. Da bi imel vsaj kako hčer, ko se ta ne mara več oženiti!«

Zopet sta dolgo molčala, končno pa je Lida vstala. »Čas je, da grem naprej,« je rekla. »Ura bo kmalu devet in do Ljubljane je daleč. Bog vam povrne, ker ste mi pomagali na poti.« — Stari je hotel nekaj reči, pa je naenkrat umolknil in jo molče spremil iz hiše. Šele tu je izpregovoril: »Vidim, da si zelo pošteno dekle. Sin mi je rekel, naj te na vsak način pridržim, da bi ostala pri nas in kaj pomagala. Pa ti kar iz oči berem, da te žene naprej. Ker nimaš več matere in očeta, ti jaz pravim, da bi bilo zelo škoda, če bi se tako dekle kot si ti, v mestu skazilo. Nekaj pa mi pravi, da bo vse dobro. Če bi ti bilo v mestu pretežko, pa se povrne k nam! Saj ni daleč in Tone bo vesel, če prideš. Tukaj ti dam enega kovača, da boš imela vsaj danes kaj za pod zobe.«

V frančiškanski cerkvi so zazvonili zvonovi. Lida se je zdrznila iz zamišljenosti. Res je čudno to mesto. Stari je bil tako prijazen, tukaj pa ne moreš spoznati, ali je kak človek prijazen ali ne. Pa je vendar vse skupaj tako neznansko čudno. Po izložbah stoje gospodične v lepših oblačilih kot jih je nosila Marija v domači cerkvi. Oltarji po cerkvah so višji kot doma cerkev sama. Po stopnicah se kopičijo veliki kupi sadja, sira, slaščic, vise gnjati in klobase, po drugih zopet pisana oblačila in svileni trakovi ter drobni čevljički — vse je kakor v zakleti deželi — vsega je polno, vendar ne moreš stegniti roke, da bi te stvari postale tvoje. V noči se prižigajo luči same po sebi in so potem hiše svetlejše, kot bi sijala nanje mesečina. Toda v nobeno izmed njih se ne upaš stopiti in si moraš poiskati prenočišče med grmovjem, v strahu, da bi se ne priplazil nenadoma nepoznan človek k tebi.

Lida ni nikoli izpraševala, kako se je treba vesti v mestu. Ni vedela, koga naj ustavi in kako naj vpraša. Vsi so bili tudi tako neznansko lepo oblečeni. Ob stojnici je vprašala neko prodajalko, kam naj se obrne za službo — pa ji je rekla, naj gre na magistrat. Pokazala ji je celo s prstom, kam naj gre in je res prišla pred magistrat. Ko pa je zagledala velikega kamenitega kralja na konju pred vhodom, o katerem ni vedela, kdo je, in tri velikanske oboke, ki so se bočili pred vrati, jo je popadel strah in se ni upala naprej. Potem je tudi ustavila nekega duhovnika. Ta pa je hitro, še preden je utegnila spregovoriti, segel v žep, ji stisnil dinar v roko in odhitel naprej. Ustavila je tudi gospo, ki je peljala malega fantka za roko s seboj. Fantek se je začel cmeriti na ves glas in gospa je nevoljno odhitela naprej. Sedaj se ni upala Lida nikogar več vprašati za svet. Poleg vsega tega pa so jo še čevlji, ki jih je zopet obula na ranjene noge, zelo tiščali, da je včasih kar omahnila na to ali ono klop po parkih. Mesto se ji je zdelo vedno bolj čudno, vedno bolj skrivnostno — nekaj takega, kar ne spada na zemljo. Poleg tega jo je moril glad — saj je v dveh dneh zaužila komaj nekaj kruha, ki ga je prejšnji dan plašno kupila na stoj-

nici. Vedno pogosteje je mislila na fanta, ki ji je postavil mak in plavice na okno in na njegovega očeta in bi se že vrnila, če bi bilo njeno srce že zdravo od bolne ljubezni do Matevžka. Tako pa je vztrajala kakor v nekih sanjah in se ji je zdelo, da nikakor ne more več nazaj. Saj se bo prav gotovo nekaj pripetilo in spremenilo vse skupaj. Vsakemu, ki pride v mesto, se prej ali slej nekaj pripeti, kajti drugače bi ljudje iz mesta pobegnili. In res se je tudi Lidi nekaj pripetilo, nekaj tako nenavadnega, kar se le malokomu pripeti in se ji je pripetilo morda zato, da bi se izbrisalo prokletstvo krvi, ki ga je nosila po očetu in materi v sebi in da bi se izčistila po svojem značaju kot se izčisti zlata ruda v pekočem ognju v zlato.

Lačna in potrta se je dvignila s tivolske klopi in počasi odtavala v mesto, ne da bi vedela, kaj naj prav za prav stori. Prešla je Aleksandrovo cesto in krenila po Dunajski cesti. Ko je dospela do neke stojnice blizu Gospo-svetske ceste, se je vsa lačna pristavila in se nemo zagledala v kup dobrot, ki so bile razpostavljene po stojnici. Kake četrte ure je stala nepremično in se od časa do časa nasmehnila. Branjevec jo je v začetku malomarno opazoval, nato je postal počasi pozoren na njene široke rjave oči in se potem naenkrat spomnil, kako je stal nekoč — pred mnogimi mnogimi leti — on sam prav tako poleg neke stojnice in prav tako gledal kot gleda sedaj to čudno dekle. »Prav gotovo si lačna, mala,« je končno izpregovoril. Lida je prikimala. »Torej ti podarim pol klobase in kruha,« je rekel dobrodušno in se zadovoljno nasmehnil, ko je kar stegnila roke proti njemu. Privlekel je pručico izpod stojnice in ji ukazal, naj sede. Najprej je zadovoljno opazoval, s kako slastjo je jedla, nato pa jo je izprašal, odkod je prišla in kaj išče v mestu. Lida se mu je izpovedala kakor pred dnevi starcu nad barjem. Branjevec je ves čas prikimal in vzklikal: »Vraga, res je tako, saj sem tudi sam pasel nekoč, res, ravno tako je. Mala, mnogi so pasli krave, pa so se daleč prikopali potem. Tudi jaz sem se daleč prikopal. In sedaj te prinesejo noge kot nalašč pred mojo stojnico. Pred par urami se ti zgleda gospa Bogomila Repnik, ki kupuje od mene salamo, šunko, sir, sadje in mi reče: ‚Poslušajte vendar, kaj se mi je pripetilo. Včeraj mi je zbolela služkinja za žolčnimi kamni in smo jo morali odpeljati v bolnico, kjer so jo takoj operirali. Kaka dva meseca ne bo nič z njo. Ali bi mi ne mogla vaša gospa poiskati kake služkinje, ki bi bila mlada, lepa in prijazna. Hočem, da je v mojih sobah vse lepo, pa mora biti lepa tudi služkinja.‘ Jaz sem ji seveda obljubil, da bom ukazal moji gospe, naj jo poišče. Sedaj pa mi pride ravno ti pred oči, ki si vse prej kot grda in se ti pozna po očeh, da nisi kaka cipa s ceste, tudi če bi ne povedala svojega življenja. Napišem ti listek, ti pa pojdeš z njim v tisto hišo onkraj ceste in po vseh stopnicah navzgor. Tam boš videla na vratih napisano: Bogomila Repnik, pa stisni na gumb na vratih in bo pozvonilo. Jaz včasih nisem znal stisniti na tak gumb, pa ti zato to pojasnim. Le hitro stopi tja, da te morda katera druga ne prehití, saj veš, kako je dandanes.«

Napisal je hitro nekaj na papir in ga ji izročil ves vzradoščen radi hvaležnosti, ki jo je bral na Lidinem obrazu. Lida je takoj pohitela čez cesto in se napolila po strmem stopnišču do četrtega nadstropja, v katerem je zmanjkalo stopnic. V njej se je borilo veselje s strahom in ravednostjo. Listek ji je v roki trepetal. Sedaj je vendar enkrat po dolgem tavanju dospela do cilja. Sedaj bo tudi ona doživela tisto, po čemer je

sanjarila toliko let. Če je vse lepo v stanovanju, potem mora biti tudi gospa lepa. Če pa je lepa, je gotovo tudi prijazna in dobra. Ko se je nekoliko pomirila, se je zagledala v napis na vratih. Na beli plošči je stalo zapisano: BOGOMILA REPNIK — vdova po državnem svetniku.

Ko je opazovala ta napis, jo je kljub veselju nenadoma zajelo mučno občutje, da se ji bo prav za temi vrati nekaj nenavadnega pripetilo. Občutje je bilo podobno onemu, ki se je pojavilo takrat, ko je sanjala o tistem konju, ki jo je zagrabil z zobmi, jo posadil nase in drvel bliskovito z njo proti prepadu. Kakor takrat, tako se ji je tudi sedaj zazdelo, da bi morala bežati, preden jo zagrabi tista čudna sila, kakor je hotela bežati vsakokrat v tistih sanjah. Kakor takrat, tako je obstala tudi sedaj kot prikovana na tleh in kakor sama po sebi se ji je dvignila roka in je prst stisnil na gumb. Zazvonilo ni samo v stanovanju, ampak po vsej njeni duši, da je vsa vztrepetala in strmela kot otrpla v vrata. Dolgo ni bilo slišati ničesar — potem pa je zaslišala bose stopinje, ki so se bližale vratom in ko so se ta odprla, je stala pred Lido gospa Bogomila Repnik, visoka, vitka, bosa in oblečena v haljo, v katero je bilo vtkanih vse polno raznobarnih rož. Uprla je svoje velikanske svetle oči v Lido in se ljubeznivo nasmehnila: »Kaj vas je nagnilo, ljubo dete, da me budite iz spanja sedaj, ko še vse mesto spi?« — Lida ji je s trepetom strmela v oči in ni mogla spregovoriti niti besedice. Gospa Bogomila pa je stegnila roko in ji vzela iz roke listek ter ga prečitala. Preletela je nato s pogledom vse Lidino telo in ji je tedaj zopet zaigral prijazen nasmeh na ustnicah. Prijela jo je za roko in jo peljala s seboj v salon. Z njenega telesa je valovila neka opojna sila, ki bi se ji ne mogel ustavljati nikdo, kaj šele Lida, ki je stopala za njo pokorno kot v nepoznano deželo. V salonu, po katerem se je Lida komaj upala ozreti, jo je posadila v naslanjač, sedla sama pred njo in jo nekaj časa opazovala mehko, skoraj nežno, kakor opazuje nekdo ljubljeno bitje, ki ga še ni pričakoval, pa se je nenadoma pojavilo pred njim. Na njenem telesu ni bilo na videz nič nenaravnega, če ne upoštevamo izredne zrele lepote, pač pa je bila njena govorica zelo nenavadna, da se je začudila še Lida, čeprav je bila že prej prepričana, da govorijo gosposki ljudje popolnoma drugače kot preprosti. Presenetila jo je tudi gospejina nenavadna ljubeznivost: »Ne smete se čuditi, ljubo dete,« je rekla gospa, »da stanujem tako visoko. V nižjih nadstropjih hodijo ljudje po stropu nad glavo in se človeku neprestano zdi, da mu bodo stopili nanjo. Težko in neprijetno občutje!«

Če bi Lida znala gledati v dušo, bi opazila, kako se bori v gospejini notranjosti neko čudno čustvo z drugim. Prvo čustvo je bilo podobno razvajanemu usmiljenju in lahno pekoči vesti. Če bi to čustvo izrazila na glas, bi govorila v svoji nežnosti takole: »Ali naj se lotim tega nesvarjenega otroka, ki mu oči še nikoli ni skalila strast; saj so globoke in čiste kot tolmun v gozdu. Kako naj jo popeljem na pot, ki vodi v višine, a tudi na dno prepadov? Rečem nevednici: Ne morem te sprejeti v službo. Dam ji denarja in jo pregovorim, naj se vrne domov ali pa jo pošljem na posredovalnico za delo. Ah!« A drugo čustvo se je zdelo gospe vsekakor lepše in če bi govorila o njem, bi bil njen izraz še nenaravnejši. Dejala bi: »Nobene ne bo več k tebi, ki bi bila tako čista in nobena ne bo tako lahko sledila ukazom tvojih oči. Če jo odpustiš, se bo še huje pogubila in zdravnik ji bo moral prej ali slej brizgati salvarzan v kri. (Pri tej misli se je gospe zazdelo, da se je rahlo stresla.) Prelepa je, da bi nepre-

stano ribala parkete in prala umazano perilo tujim družinam.« Čim bolj je gospa opazovala Lido, tem bolj je zmagovalo to prijetnejše čustvo. Med vsem tem ji je morala Lida pripovedovati o sebi in ni mogla ves čas odtrgati svojega pogleda z gospejinih oči, ki so vedno bolj živo gledale vanjo. Njihov sij je bil tako močan, da jo je popolnoma opojil. Lida ni bila vajena, da bi jo v življenju gledal kdo tako ljubeznivo.

S stene je strmela na obe ženski nagačena sova. Čeprav so bile njene steklene oči pokrite s prahom, so vendar izražale nekaj mrkega, strašno praznega. Ko je gospa opazila, da je Lidi vendarle ušel pogled na to ptico, je rekla: »Ujel jo je moj dobri pokojni mož, ko smo letovali na deželi. Dolgo jo je imel zaprto v kletki. Ko pa je umrla, jo je dal nagačiti. Imam jo za spomin. Igralec, ki ga boste spoznali, je rekel, da vidi ta ptica modrosti vse skrivnosti sveta. Ostali boste torej, ljubo dete, pri meni, kajti zdi se mi, da bo Jerica, ki so jo operirali, umrla. Zelo slabotna je. Če pa bi ne umrla, ji bom preskrbela drugo službo. V tej sobi je tudi radio-aparat. Včasih bomo poslušali godbo skupaj. Prosim vas pa, ne dotikajte se ga! Igralec je rekel: Prvo veliko razodetje, ki ga je Bog dal ljudem, je bil ogenj — drugo razodetje pa je radio. Uničil je razdalje med ljudmi in ti lahko potujejo s krili svojih besed ali z zvoki godbe in pesmi v hipu s kraja do konca sveta. V njem odmevajo bliski nevihte, ki grmi nad daljnim morjem, odmeva glas strel z Olimpa.« Gospa se je za hip sanjavo zamislila, nato je nadaljevala: »Igralcu je ime Matija Gosak in ga boste morali, ljubo dete, z menoj spoštovati, kajti njegova modrost je velika in zna pogledati v zadnje globine človeških duš. Vsak dan prihaja k nam. Odslej, drago dete, vas bom tikala, kajti od tega trenutka ste v službi pri meni in dovolite, da vas zato poljubim kot svojega otroka!«

Gospa je razprostrla roke, stisnila Lido v naročje in jo poljubila na lice. Lida je dojemala vse to z odprtimi usti in se ji je zazdelo, da je morda prišla vendarle v zakleto hišo. Gospa se ji je zdela od hipa do hipa lepša, zlasti njene svetle, velikanske oči. Kljub vitkosti telesa je bilo na njej vse lepo ubrano. »Ali se vsi gosposki ljudje vedejo tako čudno,« je pomislila. Nikoli ni izvedela, da se je navzela gospa nenavadnih besed od igralca, ki je spoznal, kako vplivajo nanjo in se jih bogato posluževal, ter jih dodala svojemu protinaravnemu značaju. Kar bi igralec ne mogel nikoli doseči s svojo pojavo in z že zdavnaj odcveto mladostjo, je dosegel s svojim jezikom in postal tako kos Bogomilinega inventarja, ki ga je nujno potrebovala ne samo takrat, kadar je hotela v svoji dvojnosti ljubiti tako kot ljubijo drugi ljudje, ampak ga je potrebovala tudi zato, da je vsak dan nekoliko dvignil njene misli, ki so hotele od leta do leta bolj zatoniti v prazno enoličnost. Nikoli se ni menila za to, ali stresa igralec modrost iz svojega ali tujega rokava. In če bi vedela, da jo stresa iz tujega, bi samo sebe pregovorila, da jo stresa iz svojega. Kadarkoli ga je gledala na odru, se je kar zamaknila vanj in je tudi tedaj mislila, da so besede, ki jih je gori skandiral, njegove. Igralec se je skrbno pazil, da bi tega ugleda ne izgubil, saj se je počutil v njenem domu kot medved ob polnem loncu medu in je tudi gospejino telo znalo vedno znova vsaj nekoliko poživeti njegovo sicer že precej naveličano erotičnost.

Lida, ki ni bila nikoli vajena nežnih besed, niti od matere ne, je poslušala kakor zamaknjena, ko ji je gospa govorila: »Lida, v svojih sanjah sem srečala angela, ki je romal po dolgi, dolgi cesti in moje srce mu je

stopilo nasproti. Oblekla te bom, romar, v svetla oblačila in mazilila tvoje lase z dišavami. Jaz bom kuhala, ti boš skrbela, da bo stanovanje čisto kot kristal. Igralec pa ljubi mrzla jedila, ki jih bom nakupila vsak dan in jih boš ti razporedila na steklene krožnike — in vino ljubi, pa ga boš vsak dan postavila na mizo. Perilo nama bo prala perica. Torej ti ne bo težko pri meni. Hočem, da si v tej hiši čim lepša in pojdi zato sedaj z menoj!»

Omamljena od strasti, ki se je je sedaj popolnoma polastila, se gospa ni več obotavljala. Spoznala je, kako je v teh hipih dekle popolnoma omamila. Prijela jo je za roko in jo vlekla s seboj v spalnico, kjer so se vrstile ob steni omare. Odklenila je eno izmed njih in Lida je zagledala vrsto oblek najrazličnejših barv. Gospa ji je izbrala svetlosinjo vestalijo, obrobljeno s košatimi okraski in pentljami. Iz druge omare pa je pobrala kup svilenega perila in ga položila pred Lido: »Ljubo dete, sleci se, da te oblečem v nova oblačila. Ta, ki jih nosiš sedaj, uporablaj samo, ko boš ribala.« — Sramežljivost je Lidi prvi hip branila, da bi ubogala, toda, ko se je ozrla v svetle oči, je vztrepetala in se hitro slekla, misleč, da ji bo dovoljeno takoj preobleči se. Toda gospa jo je sedaj prijela za roko: »Pojdi, da se skoplješ in se osvežiš, ker si utrujena od poti,« je rekla in jo potegnila za seboj v kopalnico poleg spalnice ter tam zavrtela vzvod pod grelnikom. V hipu se je prižgalo pod grelnikom nešteto lučk in kmalu je začela teči v kad topla voda. V tem hipu je vrgla tudi gospa haljo s sebe in stala poleg Lide popolnoma gola. Prisilila je Lido stopiti v kad in jo nepremično opazovala, ko se je ta umivala. Nato jo je sama otrla s širokim otiračem in legla sama v kad in čofotala nekaj minut po vodi in se glasno smejala, ko je Lida povesila oči. »Ali nisem lepa? Zakaj se me bojiš?« je zaklicala veselo in se začela smejati glasno in razigrano toliko časa, da je tudi Lida planila v smeh. Ko je stopila iz kadi, je morala sedaj Lida njej z brisačo otirati telo. Potem sta odšli nazaj v spalnico. Ko se je hotela Lida sedaj obleči, je vprašala gospa: »Ali znaš masirati?« in se glasno začudila, ko je Lida odkimala vsa omotična od vroče kopeli in začudenja. — »Masaža priključuje zdravje v telo, udom podeli prožnost, telesu vitkost in kri se bolj živo pretaka po žilah. Pokazala ti bom, kako se masira.« — Lida se je morala zlekniti na posteljo in gospa jo je začela natirati počasi od stopal navzgor. Lida je začutila ugodje in telo ji je vztrepetavalo, kakor bi ga stresali lahni električni sunki. Omotična je zapirala oči. Oči gospe Bogomile pa so od hipa do hipa bolj žarele. Nato je morala Lida vstati in je legla v posteljo gospa. Sedaj je morala početi Lida isto z njo. S strahom se je je dotaknila, toda gospa jo je hrabrila z razigranim smehom in Lida je vedno pogumneje trla z drobnimi prsti telo, ki se je vdajalo pod njimi. Ko je dospela do prsi, se je že čudno in razboljeno hihetala tudi sama. Tedaj so se je oklenile vitke gospejine roke, jo pritegnile k sebi in v svojih lasih je začutila poljub. Vztrepetala je in zaprla je oči. Vendar je bilo vse to pri nji nekaj drugega kot pri gospe. Iz otroških let se je spominjala skoraj samo tega, kako je oče pretepal mater, je videla mater vedno potrto in zamišljeno in je tedaj zahrepenela po nečem drugem, česar niti poznala ni, po čemer je hrepenela v podzavesti, po nežnosti in ljubeznivi besedi. Zato se je sedaj kakor omamljena prepustila čaru, ki je iz gospejine nežnosti dehtel vanjo in se ni niti zavedala, kdaj je ta prešel v zlo, ki je bilo v teh hipih tudi njej prijetno, in je tako stopila s polnim korakom proti robu propada. Kakor v sanjah je čutila potem, kako jo je gospa dvignila

z ležišča in jo odnesla na posteljo v majhno svetlo sobico in kako je prinesla potem v sobico še svilen perilo in sinjo obleko ter vse skupaj položila na naslanjač poleg postelje; kako je zopet odšla in se vrnila s krožnikom pečenega mesa, kruha, sadja in vse skupaj položila na omarico poleg postelje: »To je tvoja sobica, tvoja obleka in tvoje jedi, ljubo dete,« je rekla — pa je slišala Lida te besede že kakor iz velike daljave, kakor iz sanj, ki jim skoraj ni mogoče verjeti. Roka ji je še vedno podrsela po rjuhi, kakor da hoče odstraniti z nje senene bilke kot pred nekaj dnevi na kozolcu, pa se je zadela v mehke čipke. V nekaj hipih je utonila v globoko spanje in spala do poznega popoldneva. Ves čas je sedela gospa poleg njene postelje in strmela v njeno telo. Kadarkoli se je hotela zbuditi vest v njej, jo je to telo uspavalo nazaj. »Ko bi me nekoč mož ne zapiral v kletko kot sovo, ko bi ne bil bolan, ko bi bilo kaj življenja v njem, ko bi mi dal otroke, bi bilo sedaj drugače,« je šepetala sama pri sebi in si tako uspavala vest. Šele ko je začela Lida med prebujanjem vztrepetavati z vekami, je gospa trudno vstala in odšla po prstih neslišno iz sobice. Šele sedaj so se prikazale poleg njenih ustnic dve ostri, bolesteri potezi, ki jih sicer ni videl razen nje same v zrcalu, še nihče. Po nekaj hipih pa sta ugasnili tudi ti potezi.

Ko je Lida odprla oči, je zagledala mesto rjavih tramov pisani strop nad seboj. Takoj se je spomnila vsega. Ko se je zavedla, da je naga, jo je obšlo občutje sramu in tesnobe. Skočila je s postelje in iskala svojo staro obleko. Ni je bilo nikjer. Nato se je zagledala v čipkasto perilo in v sinjemo dro pentljasto krilo in se nasmehnila v zadregi. Začela se je počasi napravljati. Ko je oblekla perilo, je stopila k zrcalu, ki je zakrivalo skoraj pol stene in se dolgo ogledovala v njem. V tako veliko zrcalo se ni še nikoli gledala. Mehka svila se je nežno oprijela telesa, čipke so ji obrobila stegna in prsi kot okvir dragoceno sliko. Sama sebi se je zazdela zelo lepa. Kaj takega bi si včasih ne mogla predstavljati niti v sanjah. Potem si je oblekla še obleko. Predolga je bila in ji je segala skoraj do stopal. Ob prsih je bila preširoka in jih ni docela zakrila. Prav to dvoje pa ji je prav pristojalo; podobna je bila kakemu angelu na odru ob božičnih prireditvah. Kratki rokavi so bili nabrani v široke gube in prepleteni s karminastordečimi trakovi. Tudi okoli pasu si je morala oviti trak iste barve, samo da je bil trak za dlan širok. V tem hipu je popolnoma zmagala ženska v njej in je pozabila na vse drugo. Ves obraz se ji je smejal: »Nihče bi ne mislil, da sem tako lepa. Sedaj bi me moral videti Matevžek, pa bi ne lazil potem za Liziko. Nekoč se popeljem v tej obleki domov in bom šla mimo njega, ne da bi ga pogledala, pa bo videl, ali mu bo žal ali ne, da me je zapustil.« — Ko pa se je obrnila in se ni videla več v zrcalu, jo je zopet obšel občutek negotovosti. »Ali je vse to res in koliko časa bo trajalo?« — Včasih je odšla doma v hlev in čitala tam pravljice. Tako so jo prevzele, da je popolnoma pozabila, kje se nahaja. Ko pa se je prebudila iz sanjarjenja, je zagledala kup gnoja pred seboj. Sedaj se je zbala, da se ji ne bo neki dan pripetilo prav tako. »Le zakaj gledajo tiste velikanske oči gospe Bogomile tako svetlo, da se ni mogoče odtrgati od njih?« — Zdrznila se je: »Morda tičijo sedaj za kako špranjo in jo opazujejo.« Previdno se je ozrla naokrog, toda nikjer ni bilo videti kaj posebnega. Sedla je na posteljo in jedla pripravljene jedi.

Nato je odšla v kuhinjo in potem v salon. Gospe ni bilo nikjer. Ni vedela, kaj naj počne. Sedla je na divan in se zagledala v sovo. Ta je

enakomerno upirala pogled vanjo. Lida ga ni mogla vzdržati in je povabila trepalnice. Toda ponovno in ponovno je morala pogledati na mrtvo ptico in obšlo jo je občutje, da bo ptica začela vsak hip govoriti. S silo se je okrenila od nje. Tedaj je zagledala radio-aparat. Tih in nem je stal pred njo. Spomnila se je sedaj zimskih večerov in jo je prevzelo domotožje. Nikjer ni bilo tistih ljudi, ki so se zbirali v domači hiši. Zakaj ji je gospa prepovedala dotakniti se aparata? Vstala je in se mu približala in se ga dotaknila s prstom. — »Lida!« Okrenila se je sunkoma. Nikjer ni bilo nikogar. In vendar je razločno slišala svoje ime. Prav od blizu jo je nekdo polglasno poklical. Gospa ni mogla poklicati, saj je bil vendar moški glas. Prisluškovala je nekaj časa s strahom. Pa ni bilo slišati ničesar več: »Samo zdelo se mi je,« je pomislila in se okrenila nazaj k aparatu. Gospe ni doma. »Kaj ko bi poizkusila sprožiti tok. Kaj bi vendar zaslišala?« Borila se je hip sama s seboj. Nato je stegnila roko, da bi vstavila kontakt. V tistem hipu so se odprla vrata in pred njo je stala gospa Bogomila z velikim zavojem v roki. Pogled ji je obvisel na Lidi in ustnice so se ji drobno smehljale. Brez besede ji je namignila, naj gre za njo. Lida ji je sledila s strahom v kuhinjo, toda gospa ji je rekla sedaj: »Čudil se bo, ko bo videl, kak angel je došel v mojo hišo.« Razvila je zavoj in razložila po mizi najprej steklene krožnike in zložila nanje iz zavoja slaščice, pisane torte, pecivo, sir, gnjat in salamo. Potem je prinesla od nekod steklenico vina in tri visoke kozarce. »Pričakujmo ga, ljubo dete, kajti on prihaja in v duši že slišim njegove korake. Ko pride, mu prinesi, ljubo dete, v salon pripravljene jedi in pijačo, kar vse zelo ljubi!« Stopiti je morala z gospo pred vrata v salon. Gospejin obraz je bil med pričakovanjem zelo slovesen, pa tudi Lida je napeto pričakovala. Domišljija ji je pričarala v dušo podobo človeka, moškega, ki je poln zrele lepote in modrosti. Prav gotovo ni še nikoli videla takega. Stopil bo v sobo ponosen, da se bo komaj upala gledati mu v oči. Toda on jo bo vljudno pozdravil in ji morda celo ponudil roko, uprl črne oči vanjo in se nasmehnil.

Zaslišali so se štorljajoči koraki, nato je pozvonilo in hip nato je stopila v sobo čudna oseba, oblečena v črno obleko. Iz čokatega telesa je rasel visoko navzgor dolg suh vrat z velikanskim jabolkom, vrh tega vratu pa je čepela čokata kvadratasta glava, vrh katere so bili poveznjeni bujni, na dve strani razvrščeni in vendar razmršeni lasje. Ta oseba se je precej globoko priklonila in poljubila gospe roko. Potem se je začudeno zagledala v Lido, se okrenila brez besede in sedla za mizo. »Ljubo dete, prinesi, kar so pripravile najine roke,« je ukazala gospa Lidi. Presenečena Lida je planila v kuhinjo, prinesla najprej jedila, potem še vino in kozarce. Rada bi se sedaj odstranila, toda gospa ji je namignila, naj prisede. Igralec ni niti sedaj izpregovoril besedice, ampak se je takoj spravil na pripravljene jedi. Lida ga je strme opazovala. Zagledala je nad ovratnikom tisto veliko sarnikovo jabolko, ki je štrlelo daleč naprej. Kadar koli je Matija Gosak požrl grizljaj, mu je skočilo jabolko prav gori do brade, čeprav je moralo napraviti precej dolgo pot. Ko je Lida nekaj časa opazovala to igro, se ni mogla premagati in je bušnila v smeh, ki pa ji je takoj zamrl. Matija Gosak je namreč takoj odložil nož in vilice in zastrmel nepremično vanjo. Ta hip se je zbal, da bi Lidin smeh ne zmanjšal njegove podobe. Na tistem se je srdil, vendar se je premagal in izpregovoril s prijazno in povzdignjeno resnobo: »Od daleč si prišla in

prinesla s seboj veseli smeh otroka, ti romar iz daljnih krajev, ne da bi vedela, da se v duši človeka skriva poleg nebes tudi peklo.« — Lida se je zaprepastila. V hipu je spoznala glas, ki je nekoč po radiu govoril o hipnozi. Ko je potem Matija Gosak molče požiral naprej, se ni več smejala. Ko je končno požrl jedi, ji je gospa namignila, naj nalije vina v kozarce. Lida je s trepetajočo roko nalila najprej gostu, potem gospe, ko pa je obotavlja se nalivala tudi sebi, se je stekleničin vrat zadel v njen kozarec in ga prevrnil ter se je vino na široko razteklo po prtu. Lida je otrpnila od strahu in zadrege. »Vino, rdeče vino se je razlilo,« je izpregovoril Matija Gosak z zamolklim glasom. »Vino, rdeče vino se je razlilo,« je zašepetala s strahom gospa. — »Nekje na svetu se je zgodila težka nesreča in mnogo ljudi je poginilo,« je nadaljeval gost še bolj zamolklo. Dvoje parov ostrih oči, gospejine sinje in igralčeve črne so obvisle na Lidi. Matija Gosak je slovesno postavil Lidin kozarec pokonecu in sam natočil vina vanj. Lida je morala izpiti. Zdelo se ji je, kakor da ji teče ogenj skozi požiralnik. Ko so popili vse vino, je stopil Matija Gosak pred sovo, razprostrl roke in slovesno deklamiral: »Ptica modrosti, zakaj strmiš tisočletja v nas, zakaj ne izpregovoriš besede! Ubij svoj molk in izpregovori in naenkrat bo nam jasno tisto, za čemer grabimo in grebemo s svojimi rokami tisočletja, pa smo prav tako daleč kot v začetku od prabiti vsega, kar živi, od praresnice. Naj umrjemo, toda razodeto naj nam bo poprej. Vse, kar počnemo, ne vodi nikamor. Izpregovori, da bomo lahko gledali v sonce, ne da bi oslepli, kakor ne moreš oslepeti sedaj ti, ki si v prečutju tisočletih noči spoznala in doumela vse. Izpregovori!« — Sova je debelo buljila v igralca in bi najbrže zledenela od strahu, če bi ne bila mrtva. Matija Gosak pa se je okrenil k Lidi in takoj spoznal po njenem zelo preplašenem obrazu, da je napravil nanjo velik vtis, kar ga je napolnilo z zadovoljstvom, ki pa ni izbrisalo priigrane grenkobe z njegovega obraza. Slovesno je odkorakal k aparatu in vstavil kontakt. V aparatu se je zasvetilo in kmalu je začelo v njem prasketati in ropotati. »V daljavi zopet grme nevihte,« je dejal. »V daljavi grme nevihte,« je ponovila gospa. Poslušala sta ropot, v kateroga je naenkrat planila vreščeca godba. »Simfonija prirode in človeka,« je rekel igralec. »Prirode in človeka,« je ponovila gospa. Kot zamaknjena se je okrenila k Lidi: »Ljubo dete, pojdi sedaj v mesto in sprehajaj se po ulicah,« je rekla. Lida je pozdravila in skoraj planila skozi vrata in hitela po cestah v park. Zdelo se ji je, kakor da je prišla z drugega sveta. Sedla je na klop in se zagledala na gredo cvetja. Takoj se je spomnila na mak in plavice, ki jih je postavil fant v hribih nad barjem na okno, preden se je prebudila. Nasmehnila se je skoraj žalostno. »Kako bi bilo, če bi se vrnila čez barje in stopala po vzpeti cesti proti njegovi hiši? Nič več me ne pričakuje in vendar bi se morda razveselil, če bi prišla. — On bi kosil travo, jaz bi sušila in grabila. Jaz bi žela, on bi vezal snope in ob nedeljah bi odšla skupaj v dolino, in neke nedelje bi se z vozom odpeljala k poroki, potem bi stanovala skupaj v tisti sobi in njegov oče bi nama zibal otroka...«

*

Ko se je popolnoma zavedla, kaj se z njo dogaja, se ji je ljubimkanje z gospo zastudilo. Stud se je večal od dneva do dneva, obenem pa je vedno bolj kopnelo občudovanje do gospejine lepote. Od dneva do dneva pa je naraščalo v njej domotožje po tratah, njivah in gozdovih, s katerimi

je bilo spojeno vse njeno življenje. Šele sedaj je znala ceniti njihovo pravo lepoto in življenje, ki je klilo iz njih. Barve rož, žitnega klasja, pisanost metuljev je bila v sanjah še lepša kot je v resnici. Po mestu je hodila kot lahno pijana. Hiše so se ji zdele vedno bolj čudne, nenaravne, nekaj takega, kar se zemlje ne drži, kar ni narejeno iz opeke in ometa, ampak kakor da je prišel nekdo in jih kar pričaral na zemljo. Vse je bilo nekam izpremenjeno. Včasih so se ji zdele silno blizu in tako visoke, da bi se lahko dotaknile neba, da bi se lahko prevrnile in jo pokopale pod seboj. Drugič so se ji zdele daleč, razmaknjene v dolgih vrstah in si je s prsti mela oči, da bi se prepričala, če vidi prav. To jo je navdajalo s strahom, negotovostjo, z nezaupanjem vase. V novih oblekah, v katere jo je oblačila gospa, je zbujala občudovanje na ulici in se je marsikdo ozrl za njo, ko je šla mimo. Tudi to jo je navdajalo s strahom in sumom, da mora biti nekaj nenavadnega na nji. Rada bi pobežnila, toda ostala je v službi kakor zakleta od gospejinih sinjih in igralčevih črnih oči, ki so vsak dan bolj mračno strmele vanjo. Igralec je pa čutil, da se zadnje dni gospa odmika od njega in je po pravici okrivil tega Lido. Lidino ravnovesje, kolikor ga je pač še imela, pa se je pričelo rušiti. Prevzelo jo je občutje, kakor da grabi usoda z velikansko roko po nji in jo hoče suniti v prepad. Upirala se je temu občutju z vso močjo, toda postajalo je od dneva do dneva silnejše. Pridružili so se mu še drugi, nenavadni občutki. Kadar koli je bil igralec v bližini, ali pa če se ji je samo zdelo, da je, so spreletavali njeno telo stresljaji, kakor da se ga nekdo dotika z elektriko. Pazila je skrbno na vse, karkoli sta počela Matija Gosak in gospa Bogomila. Vsaka njihova kretnja je imela zanjo poseben pomen. Za vsako je slutila neko skrivnost, ki jo njej prikrivata. Vsak dan je morala z njima piti vino, toda vsak dan so postajali požirki bolj pekoči. Upiralo se ji je, da bi pila, toda vedno so jo, kot se ji je zdelo, k temu prisilili pogledi igralca in gospe. Ko je morala masirati gospo, jo je prevzelo občutje, da gnete s prsti telo velikanske belouške. Ko pa je gospa masirala njo in jo potem vlekla k sebi, se ji je zdelo, da gomazi po njenem telesu utelešen gnus. To gomazenje je od dneva do dneva naraščalo in že je sklepala, da mora biti to gomazenje v posebni zvezi s tajno silo, ki jo skriva gospa v sebi. In zakaj pogleda igralec najprej nagačeno sovo, potem pa naenkrat zaokrene glavo in naperi oči nanjo? Pojavile so se ji prikazni glasov. Slišala je čudno šepetanje, ki je prihajalo od onkraj stene. Pazljivo mu je prisluškovala. Neresnično je postajalo živo in ga ni znala več razlikovati od resničnega. Padec v prepad se je začel.

Neki dan je skrivaj in zelo skrbno očistila svoj kozarec. Rezko se je nasmehnila: »Na dno kozarca mi devljeta strup, radi katerega gomazi potem celo telo. Ne bosta me pripravila z zastrupljenim vinom od tega, da bi mi telo popolnoma otrpnilo in bi se ga Matija Gosak potem lahko polastil. Saj sem slišala, kako je šepetal: »Če se mi posreči pridobiti njeno telo, ho Lida razodela skrivnost, ki je mrtva ptica ne more povedati. Jerico, ki je prej služila v tej hiši, je spravil na drugi svet — saj je umrla v bolnici in se je gospa Bogomila lagala, da je umrla za operacijo žolčnih kamnov.« — Zopet se je zvito nasmehnila, čeprav je bilo v tem smehu dovolj groze. V tem hipu jo je poklicala gospa iz kopalnice: »Lida, kje si!« Hitro je postavila kozarec na njegovo mesto in stekla v kopalnico. Ko je zagledala golo gospo pred seboj, jo je obšlo isto občutje gnusa kot

takrat, ko jo je v hlevu objel stari hlapec. Preplašeno je strmela na njeno svetlo, gladko, mokro kožo. Ko se je slekla, jo je zamrazilo po celem telesu in je postala bleda kot porcelanske plošče na stenah kopalnice. Polaščala se je je omotica in morala se je nasloniti s hrbtom na vrata. »Ti je slabo, ljubo dete,« je vprašala gospa in uprla svetle oči vanjo. Lida je prikimala in se opotekla polna groze v svojo spalnico. Po duši ji je zazvenelo: »Sem že zastrupljena!« — Urno je zavrtila ključ v vratih in pazljivo prisluškovala. Ničesar ni bilo slišati. Hitro je legla na posteljo z obrazom proti steni in zopet prisluškovala s polno pozornostjo. Na stopnicah so se zaslišali igralčevi koraki, ki so prihajali bliže in bliže. Ob vsakem prestopu ji je zagomazelo po telesu. Nato je zavladala gluha tišina, ki je vladala dolgo, dolgo. Od hipa do hipa je naraščala napetost v njej in naenkrat je zaslišala onkraj stene v kuhinji igralčev glas: »Ali spi?« — »Lida spi,« je odgovorila gospa šepetaje. »Mislita, da spim,« se je zarežala Lida, vsa prevzeta od groze. »Sedaj me bo skušal Gosak elektrizirati skozi zid.« — V istem hipu je začutila električne sunke, ki so ji skakali po hrbtu, kakor da bi šel nekdo z roko mimo njega, v srcu pa jo je zapeklo, kot da se ga je dotaknil z žarečim železom. »Si jo elektriziral?« — »Sem.« — »Sem slišala, ko je zaklenila vrata. Ne boš mogel k nji.« — Gosak se je zarežal porogljivo: »Ona ne spi. Misli, da se mi bo izmaknila. Pa bo popolnoma otrpnilo njeno telo, le da jo pogledam v oči. Iztegnil bom prst proti ključavnici in vrata se bodo odprla.« — Z obupom in strahom je Lida slišala, kako so zacvilila vrata in se odprla na široko. Zadrževala je dih in ni okrenila glave. Gosak je stopal po prstih proti postelji silno počasi. S trepetom se je stisnila prav do stene. Čutila je, kako se je ustavil in kako stoji dolgo, dolgo in nepremično poleg postelje in strmi nanjo. »Le glave ne smem okreniti in mu pogledati v oči, pa me ne bo mogel.« — Naenkrat se je zleknil na posteljo k nji, se stisnil k njenemu telesu in obležal nepremično. Čutila je poleg sebe njegove noge, trebuh, prsi, glavo. Gomazenje jo je spreletavalo od stopal do temena: »Le v oči mu ne smem pogledati, pa ne bom otrpnila, pa me ne bo mogel, ne bom otrpnila, me ne bo mogel, ne bo mogel, otrpnila, me ne bo mogel, oči, ne bo mogel, oči, ne bom otrpnila... zagrabil, zagrabil, mrtva ptica, zagrabil, mrtva ptica, ne bo mogel...« Krčevito je stisnila glavo proti ramenom, da je ne bi morala okreniti. Rada bi se bolešno zarežala, pa je stisnila zobe in spačila obraz. Ura za uro je minevala, igralec se ni premaknil. »Ne bo me zagrabil, zagrabil, mrtva ptica.« Naenkrat pa je vstal in odšel po prstih z urnimi koraki skozi vrata, ki so se za njim sama po sebi zaprla. »Še ne spi, ne pogleda?« je vprašala gospa. »Skrbno moramo paziti, da ne obriše kozarca, da ne razlije vina, rdečega vina. Opazuj z aparatom njene korake,« je ukazal igralec. — »Na Rožnik sedaj?« — »Na Rožnik. Čarobni svet bo razprostrt pred nama.« Lida je prisluškovala naprej in slišala, kako sta odšla po stopnicah navzdol in kako so potem udarjali igralčevi čevlji po pločniku na cesti. Zopet se je zvito zarežala: »Nič mi ni mogel. Pobegniti moram.« Planila je v salon in skočila k oknu ter se ozrla skozenj na cesto in onemela v začudenju. To, po čemer je toliko sanjarila doma, se je sedaj res godilo. Iz vseh hiš so vihrale zastave, vse ožarjene v soncu, ki se je nagnilo proti zahodu. Med pošto in nebotičnikom so zadonele trombe. Ulico je zagrnila na obeh straneh gosta množica ljudi, med katero se je vil od pošte proti Evropi neskončen sprevod. Godba je donela za godbo

z opojnimi zvoki. Na čelu sprevoda so jezdili mladeniči na visokih rjavih, črnih in belih konjih skozi sončne žarke, ki so se mimo streh usipali nanje. Za njimi so korakale trume deklet, dečkov in deklic v pisanih oblačilih — potem gospodje z visokimi, črnimi klobuki — potem zopet muzika za muziko. Lida se je ob tem prizoru, ki se je zares vršil, zahihetala kot blažena. Naenkrat pa je urno odskočila od okna: »To ni res. Gosak je to pričaral, da bi mu ne ušla.« — S svetlimi očmi se je ozrla proti aparatu. Zarežala se je grenko. »Prekinem.« — Planila je k aparatu in zavrtela vijak. V tem hipu je zadonel iz zvočnika visok krohot in potem je porogljivo zaklicalo iz njega vanjo: »Smrklja, sraka, ciganka! — Smrklja, sraka, ciganka!« — Skočila je korak nazaj, zagrabila stol in treščila z njim z vso silo po aparatu. Tedaj sta planila iz spalnice gospa Bogomila in Matija Gosak, vsa preplašena. Ko ju je Lida zagledala, je kriknila, se zagnala v gospo, jo zagrabila za vrat, jo prevrnila na tla in jo začela z nohti besno praskati po obrazu. Šele sedaj se je zavedel presenečeni igralec, neskončno smešen v samih spodnjicah, zagrabil je Lido za lase in začel vpiti na pomoč.

*

Ko so Lido pripeljali v umobolnico, jo je zdravnik prijazno prijel za roko in jo vodil za seboj v preiskovalnico. Sledila mu je pokorno kakor jagnje. Posadil jo je na stol, se ji zagledal v oči in potem naenkrat planil v smeh. Lida ga je nekaj časa opazovala, nato so se razlezele tudi njej ustnice v nasmeh: »Smrklja, sraka, ciganka,« je zašepetala tiho in povesila glavo. »Smrklja, sraka, ciganka,« je ponovil zdravnik in se zopet veselo zasmel.

Ko so zorela jabolka na drevesih po hribih nad barjem, je stopala navzgor proti samotni kmetiji. Ko jo je Tone, ki je zgodnejša obiral, zagledal, je skočil kar z veje na tla in ji šel nasproti.

UGOTOVITEV BREZ TOLAŽBE

Sonet XXXVII

BOŽO VODUŠEK

Ko bo po mrtvem svetu zadonela
trobenta angela na sodni dan
in se bo v blisku vstalim razodela
skrivnost, kdo je zavržen, kdo izbran,

ne bova v trumi, ki bo pohitela
med petjem s palmami na svetlo stran,
tja bova šla, kot sva sama hotela,
v temô na veke neutešenih sanj.

Preveč sva, ljuba, živa sovražila
trpljenje, prenestrpno sva želela,
kako bi raj na zemlji uživala:

zato ga nisva in ne bova smela;
samo pravica se bo dopolnila,
ko bova tam naprej zaman čakala.

O TRAGIČNEM*

JANKO LAVRIN

I

Nič ni bolj dlakocepsko kakor pa poizkusi raznih ljudi, ki skušajo reducirati vso umetnost na eno samo funkcijo. Njene funkcije so tako različne in celo nasprotne kakor pa potrebe, katerim služi. Umetnost lahko radostno sprejema življenje, prav tako pa je lahko le pribežališče pred njim. Temu tvorcu služi kot znak moči, drugemu zopet kot potuha v slabosti. Temu je izpodbuda, drugemu mamilo. Danes je zrcalo, jutri zopet le varljiva podoba življenja. Zanika življenje, prav tako pa ga utegne tudi napraviti intenzivnejšega čisto po potrebah, ki jim mora zadostiti, če nas hoče prilagoditi življenju. Zaradi umetnosti lahko pozabljamo življenje, prav tako pa se lahko tudi borimo z njim, ali ga vsaj laže prenašamo.

Vendar je zanimivo, da je človek nagonsko vedno bolj ljubil pretresljive kakor pa idilične in preproste snovi v umetnosti. Veliki uspeh filma in »presunljivih« romanov ni zgolj slučajen. Še manj slučajen pa je uspeh poljudnih tednikov, ki vsako nedeljo po maši zabavajo milijone in milijone ljudi s svojimi moraliskimi, roparskimi in sploh kriminalnimi zgodbami, s katerimi si utirajo pot v publiko.

Dejstvo, da takšna mamila vselej najdejo dovolj bralcev, priča o tem, da apelirajo na neki človeški nagib, ki ga civilizacija ni mogla povsem poplemeniti. Pa tudi če bi ji to uspelo, bi to nagnjenje zavzelo le nekoliko bolj vzvišene oblike. Iz tega kajpak še ne sledi, da so vsi bralci teh zgodb sami prikriti zločinci, ali pa da požirajo spise o umorih in človeškem trpljenju zato, da bi zadostili svojemu »sadističnemu« nagnjenju. Dejanski vzrok je mnogo globlji in je povezan z eno najosnovnejših človeških teženj. To je težnja po intenzivnejšem življenju in pretresljivem življenju, do katerega se skuša človek dokopati, če ne drugače, pa vsaj s cenenimi nadomestki, rajši kakor pa da bi se odpovedal temu nagnjenju.

Zgodba je kajpak najbolj »pretresljiva« takrat, kadar je v nevarnosti največja dobrina, to je življenje samo, zlasti še, če se človek bori zanj, hkratu pa izziva svoj lastni pogin. V religioznem srednjem veku, ki je smatral zveličanje za edino važno človeško zadevo, so ljudje povsem hote tvegali večno prokletstvo in čarovniški sabat je rasel po vsej Evropi kakor gobe po dežju. V tem ni bila samo spolna histerija, marveč tudi igra z večnostjo. Ta nevarna igra pa je nudila človeku bolesten opoj, ki ga v naši znanstveni in skeptični dobi komaj še lahko razumemo. Sicer pa se dandanes zadovoljujemo z manj radikalnimi in povsem navideznimi nadomestki, ki nam jih nudi večno mesto vulgarnosti, Hollywood, časopisi in ljubeznivi založniki. Toda če bi izpremenili ta nagon in ga dvignili na višjo stopnjo, bi se lahko ta izčistil v nekaj povsem drugega: v dovezetnost za tisto, kar bi lahko imenovali tragično umetnost.

* To je skrajšan posnetek večje študije, ki je deloma že izšla v angleščini.

Če govorimo o tragičnem, smo skoro nehote prisiljeni navesti Aristotelov izrek, da nas tragedija osvobaja prevelike groze in sočutja. Namesto da bi ga premagali in kopicili v sebi, ga tako izživljamo v katarzi, v očiščenju.

Mi se kajpak ne moremo istovetiti z grškim duhom tiste dobe in kljub vsem poklicnim razlagam niti ne vemo natanko, kaj si je Aristoteles predstavljal pod to katarzo, pod tem očiščenjem. Tudi nismo več kdo ve kaj merodajni, da bi lahko presojali grški odnos do tako zapletenega medija kakor je tragična umetnost. Saj si nismo na jasnem niti glede našega lastnega odnosa do tragedij. To tudi ni prav nič čudnega, zakaj beseda tragičnost je doživela že vse polno različnih razlag. V moderni umetnosti in književnosti nedvomno nahajamo vse polno tragičnih prvin, vendar precej pogrešamo umetnost, ki bi bila izraz tragičnega, ne pesimističnega odnosa do človeka in življenja. Če se skušamo dokopati do takšnega naziranja, le tipamo za njim ali pa tavamo po močvirju potvorb.

Pesimizem, nesreča, genotje trpljenje — vse to so prav nezanesljivi pojmi za tragičnost. Lahko jih povsem razumemo in vendar se s tem še nismo prav nič približali pravi naravi tragičnosti. Zakaj ta zahteva od nas ne le neki poseben odnos do življenja, marveč tudi neko višjo stopinjo zavesti, ki presega običajno stopinjo življenja. Človek in življenje sta lahko tragična le v nekem brezčasnem smislu. Za to naziranje človek in življenje nista le gol pojav, marveč problem v posebni perspektivi.

Tragedija se je dejansko rodila na tisti stopinji razvoja, na kateri je človek pričel smatrati življenje za vznemirljivo problematično. Tako je na primer Homer produkt »epične« dobe, za katero življenje še ni bilo nikak problem, marveč ga je smatrala kot nekaj samoumevnega z vso njegovo bujnostjo in dogodki. Naivno in veselo je sprejemala resničnost takšno, kakršna je. Pri Ajshilu pa je že postajalo vse življenje problem. Človek je postal problematičen kot iskalec in celo kot razsojevalec. Ves odnos do življenja in vse vrednotenje življenja je bilo postavljeno na glavo. Človek se je pričel zavedati, da ni nič več skladen del vesoljne zgradbe. Ni se samo začutil samega, marveč je bil ogorčen nad vsem, kar je videl okrog sebe. Tudi če je priznaval boga ali bogove, je vseeno pričel vrednotiti človeško življenje po lastnih in na podlagi lastnih vidikov. Kakšen smisel ima vsa ta beda in to trpljenje na zemlji? Kdo je odgovoren za vse to? Bogovi, ali pa zgolj slepa usoda, kateri ne more uiti niti človek pa niti bogovi sami? Če je temu tako, kakšno stališče naj potem zavzame človek do vsega tega? Samomor? Odpoved. Upor? Epikurejski *carpe diem*? Ali pa človek nemara lahko uveljavi svojo duhovno svobodo kljub nujnosti usode in tako triumfira nad njo?

Takšna in podobna vprašanja so vodila in še vedno vodijo v ustvarjanje tragedije. Vkljub temu pojmovanje tragedije nujno zavisi od našega pojmovanja usode. To pojmovanje se je v teku stoletij močno izpreminjalo. Toda naj bo to pojmovanje takšno ali takšno, vendar ni nič bolj »pretresljivo« v svoji intenzivnosti kakor je neizprosna borba med človekom in usodo, ki mu ne prepušča nobenega drugega izhoda kakor smrt. Zakaj v tem sporu mora človek pokazati vso svojo skrito veličino, ali pa

vse svoje pomanjkanje veličine. Ko ne klone pred usodo in čeprav ve, kaj ga čaka, vseeno uveljavi svojo notranjo svobodo, rešuje s tem ne le lastno, marveč vse človeško dostojanstvo v najvišjem smislu besede. Tragedija kot zmaga človeškega duha nad neizprosno usodo je potem takem religiozne narave. (Čim se tragični zapletki nič več ne vrše v tej perspektivi in preidejo na stopinjo običajnega življenja, imamo pred seboj le še »dramo«, ne pa tragedijo.) Zato nas tudi junakov propad ne navdaja samo z »grozo in sočutjem«, marveč tudi z občudovanjem do Človeka, ki ga občudujemo prav v svoji grozi. Pri tem je najbolj važno, da je junakova smrt, ki pomeni njegov vnanji poraz, hkratu notranja zmaga — zmaga duha nad neizbežnostjo, zmaga v porazu in potom poraza. Od načina, kako junak reagira na grozečo usodo, zavisi tudi, ali je drama tragična ali pa zgolj pesimistična.

Tragična kakor tudi pesimistična drama potrebuje usodo kot neizprosnega nasprotnika človeku. Pri tem pa ne sme istovetiti usode s Previdnostjo. Izzivati modro in vse urejajočo Previdnost bi bilo nesmiselno in celo smešno. Toda izzivati usodo kot nekakšno nadrazumsko silo, ki je ne doumejo niti bogovi, pa je lahko heroično. Človek postane heroj in se zoperstavlja svoji usodi, ki doseže svoj vrhunec ravno v tragičnem propadu. Celó našo »grozo in sočutje« tako olajša naše spoštovanje pred veličino človeka. To pa se seveda ne zgodi, kadar se človek podredi usodi kot nekakšno slepo orodje. V tem primeru njegove preizkušnje ne vzbujajo v nas občudovanja, marveč samo še usmiljenje. Če hkratu s sočutjem vzbudi v nas tudi simpatijo ali celo ljubezen, potem je junak genljiv. (Eden najbolj genljivih značajev v literaturi je Hardyjeva Tess.) Če pa nam ni niti simpatičen, potem nas le še dirne kot nekaj bednega in klavrnega, tako da se včasih čutimo zaradi njega malone osramočene in krive. Učinek takšne drame je zelo omalodušujoč, to se pravi povsem različen od učinka resnične tragedije.

Namesto tragične umetnosti dobimo tako samo pesimistično umetnost in pesimistično naziranje. Tragično pojmovanje nam kaže človeško bedo zato, da poudari skrito veličino človeka in življenja. Pesimistična umetnost pa nas vpelje le v svojo profesionalno »sobo strahov« in nas tudi pušča v njej. Eno kakor drugo utegne biti intenzivno in silno. Toda kakšna razlika je med potjo in celo smerjo obeh umetnosti! Ne samo to, tragično naziranje je vselej znak življenjske sile, pesimistično pa »staranja« in propadanja. Rojstvo grške tragedije sovпада z viškom grške moči. Propadla je takrat, ko se je izčrpalo tudi vse ostalo in zašlo v vedno večji pesimizem, ki je počasi pripravil pot krščanstvu.

III

Krščanstvo je med drugim uvedlo v evropsko zavest tudi jasen in določen pojem o božji Previdnosti, ki je nekaj povsem drugega kakor pa usoda v grškem smislu. S tem je tudi izpodkopalo vsako pravo tragično pojmovanje življenja. V religiji, ki trdi, da nam nudi zadovoljiv odgovor na vsa dokončna življenjska vprašanja, in smatra vso človeško bedo le za božjo preizkušnjo, modrost in pravičnost, kajpak ni mesta za takšno pojmovanje. Krščanski ideal je, podrediti se božji volji kakor otrok, zakaj

bog sam najbolje ve, kaj dela, zakaj kaznuje, pa naj bodo njegova pota še tako težka in nedoumljiva.

Ni torej čuda, če v dobi izključne krščanske nadvlade tragedija kot literarna panoga ni mogla uspevati. Didaktične alegorije, misteriji, čudežne igre in v najboljšem primeru heroično romantične melodrame poznejšega španskega gledališča so se bolj strinjale s tem duhom. Vendar je krščanstvo sčasoma vzbudilo nove spore v človeški duši in človeški zavesti. Dvom v božjo Pravičnost, zanke, ki jih je nastavljal človeku sam hudič, prikrito sovraštvo proti cerkveni tiraniji kakor tudi razne druge izkušnje, ki so bile duhovne narave, vse to je nudilo celo vrsto dramatičnih možnosti. Toda dokler je človek trdno veroval v boga in njegovo modro vodstvo, življenje zanj ni moglo postati problem. Cerkev mu je nudila, vsilila in jamčila že vnaprej pripravljene rešitve na vsa osnovna vprašanja. Krščanski *deus ex machina*, ki je poplaševal dobroto in kaznoval greh, je bil torej nravna in bogoslovna potreba. Neposredni literarni sadovi te dobe so imeli morda v sebi vse polno tragičnih prvin. Tragičnega naziranja kot takšnega pa ni bilo.

Tragedija kot takšna se je zopet pojavila šele kot plod humanističnega zanimanja za antično književnost. Sprva so jo poznali predvsem po Senecovih predelavah grških dram. Tragedija je bila torej čisto umetna pridobitev in v marsičem velik nesporazum. Vse to je trajalo dotlej, dokler ni renesančni človek razvil v sebi neko komplicirano tragično pojmovanje samega sebe. Nič več ga niso tolažile trdne resnice in življenje se mu je zopet zazdelo problematično. Končno se mu je morala razodeti dvojnost človeške usode: izven sebe je videl neizprosne zakone narave, v sebi pa dvom, razdvojenost in razcepljenost. Shakespearejeve tragedije predstavljajo višek, ki mu je mogel slediti le nagel propad, vse dotlej, dokler se tragedija ni umaknila novemu mediju — romanu, ki je dosti primernejši za pozno renesančno in zlasti še za moderno miselnost.

Prevzet od svoje nevere, svoje osamelosti in praznine, ki vlada v svetu brez boga, je človek kmalu pozabil na mejo med tragičnim in pesimističnim. Končno pa je povsem nadomestil prvo z drugim. Še en korak dalje in nadrazumsko usodo so izpodrinile najrazličnejše fatalistične doktrine, statistike in celo gospodarski determinizem.

Morda se bo rodila nova tragična umetnost kot protest proti takšnemu površnemu in povprečnemu pojmovanju človeka in življenja in proti vsemu modernemu naziranju. Takšen protest je bilo že Dostojevskega vneto duhovno iskanje in borba. Ta tragična umetnost bo morda obravnavala tudi preproste ljudi in jih prikazala v njihovi tragični in heroični perspektivi. To se je tudi že malone posrečilo Ibsenu v njegovih najboljših delih. Prav to bi lahko dosegel tudi Čehov, če bi ne bil zašel v slepo ulico in si tako zaprl vse izglede. Vseeno nam je danes bolj kakor kdaj potrebna nova oblika tragedije, umetnost, ki bo naša lastna tragična umetnost. Ta nas bo celo s svojim zanikanjem reševala pred pesimizmom ter nas navkljub vsemu navdala z novim pogumom za življenje in za resničnost.

DVA ANTIPODA

ANTON PODBEVŠEK

V kakšnem razmerju sta si bila Lenin in Stalin, Lenin in Trocki, Stalin in Trocki? Kako se je moglo zgoditi, da je postal ravno Stalin Leninov naslednik? Ali gre zgolj za osebno obračunavanje med Stalinom in Trockim ali tudi za ideološko? Ali vežejo Stalina z rusko armado kake ožje vezi? Od kdaj se pozna z Vorošilovom? Kaj prav za prav hoče Stalin? To so bila v glavnem vprašanja, ki so me pred leti zanimala, da si razložim gotove dogodke v Sovjetski Rusiji. V svojem razglabljanju sem bil navezan na poročila pisateljev, katerim sem verjel ali pa tudi ne, ker nam je, živečim izven Rusije, pač nemogoče, da bi se prepričali o resničnosti številnih podrobnosti. Eno takih poročil je bilo Barbussovo iz leta 1935. — tedaj iz časa pred njegovo smrtjo — ki ga hočem navesti v velikih obrisih, ker prinaša podatke, s katerimi se nam kolikor toliko odpirajo novi vidiki.

Barbusse se izčrpno bavi s Stalinovo osebnostjo, tega »najpomembnejšega moža izmed sodobnikov«, ki stoji na čelu dežele v izmeri 21 milijonov kvadratnih kilometrov in s 170 milijoni prebivalcev, ter prehaja k obravnavanju predvojne zgodovine Sovjetske Rusije. Iz njegovega pripovedovanja sklepam, da sta Stalin in Trocki trčila skupaj že za časa drugega kongresa socialnodemokratske ruske delavske stranke leta 1903. Takrat je Lenin načel vprašanje razkola med boljševiki, »neupogljivimi razrednimi borci, ki se od ničesar niso dali premotiti, med možmi iz jekla,« in med menjševiki, »reformisti, ki so se prilagojevali razmeram in so bili specialisti za kompromise«. Stalin se je odločil za Lenina. Odslej sta imela oba hude nasprotnike v stranki, v prvi vrsti Trockega, prepričanega menjševika, ki je bil mnenja, da »strmoglavo vztrajanje na principih tira stranko v propast«.

Na strankinem kongresu v Stockholmu leta 1906. sta bila Lenin in Stalin napram menjševikom še v manjšini. Leta 1907. sta pa na strankinem kongresu v Londonu že zmagala. Do dokončnega razkola med boljševiki in menjševiki pa je prišlo šele na praški konferenci leta 1912., ko je ustanovil Lenin boljševiško stranko. Stalin je postal ob tej priliki član centralnega komiteja nove stranke in se je skupaj z Leninom trudil, da bi izorganiziral »močno, enotno in resnično revolucionarno stranko, ki naj bi upostavila namesto defetističnega, za vselej obsojenega menjševizma blaginjo resničnega, globokega, političnega in socialnega prevrata«.

Stalin se po Kaganovičevi izjavi kot »prototip starega boljševika« ni nikdar oddaljil od Lenina, ne na desno ne na levo. Slično so izpovedali Bela Kun, Pjanicki, Manuilski in Knorin. Po Ordžonikidzu pa je bil »v teh letih reakcije, ko se je upostavljala boljševiška organizacija, Stalin zvest Leninov učenec, dočim je vodil Trocki divji boj proti Leninu in njegovi stranki. Trocki je imenoval Lenina cepilca stranke, obtoževal je boljševike, da se poslužujejo ilegalnih sredstev in je izzivalno vpraševal, s kakšno pravico se imenuje njihov list ‚Resnica‘ (‚Pravda‘)«. Seveda sta tako Lenin kot Stalin — soustanovitelja »Pravde« — Trockega ostro zavračala.

Po posrečeni meščanski februarški revoluciji leta 1917. je bil zopet Stalin tisti, ki je na državni konferenci boljševiške stranke krepko podprl Lenina v borbi proti oportunistm skritih menjševikov Kameneva, Zinovjeva in tovarišev. Stalinovo mnenje je bilo, da obstoji »bistvena naloga meščanske revolucije v prevzemu oblasti in njeni prilagoditvi obstoječemu meščanskemu gospodarstvu, dočim obstoji bistvena naloga proletarske revolucije v tem, da zgradi po osvojitvi oblasti novo socialistično gospodarstvo«.

Par mesecev pozneje je bil sklican šesti (ilegalni) strankin kongres, na katerem je govoril Stalin o političnem položaju. Ko so prišle v pretres resolucije, se je Stalin silovito uprl, da bi se dodal resoluciji o političnem položaju od Trockega inspirirani in po Preobraženskem predlagani dostavek, ki je delal zgradbo socializma odvisno od izbruha proletarske revolucije na zapadu. Stalin je trdil, da bo ravno Rusija tista dežela, ki bo krčila pot socializmu. »Zakaj ne bi bila Rusija za vzgled?« Dodatek Preobraženskega ni bil sprejet. »Na predvečer oktobrske revolucije,« poroča Kalinin, »je bil Stalin eden izmed redkih, s katerim se je Lenin dogovoril o udaru proti volji Zinovjeva in Kameneva, ki sta bila takrat istotako člana centralnega komiteja.«

Oktobrska revolucija je uspela, Trocki se je priključil boljševikom in je zavzel v vladi važno mesto. Vodil je mirovna pogajanja v Brestu Litovskem in je bil kot pripadnik leve frakcije v stranki — h kateri so pripadali mnogi najbolj odločni bojevniki iz časa bojev za oblast — proti podpisu mirovne pogodbe. Njegovo geslo je bilo: »Niti vojske niti miru!« ker je upal, da bo vojne konec šele v svetovni revoluciji. Edinole Lenin in Stalin sta bila za takojšnji mir. Lenin je omahoval, ali naj zastavi svoj osebni vpliv ali ne. Stalin ga je pripravil, da je to storil. Njun razgovor o tem je bil odločilen za usodo revolucije.

»Ob tem času,« piše Pjestkovski, »ni bilo dneva, da ne bi bil Lenin skupaj s Stalinom. Najbrže je bil iz tega vzroka naš urad takrat tik Leninovega. Čez dan je Lenin poklical Stalina na telefon ali pa je prišel v naš urad, da skupaj odideta. Tako je bil Stalin večji del dneva skupaj z Leninom . . . Nekega dne sem videl, ko sem vstopil pri Leninu, zanimiv prizor: na steni je visel velik zemljevid Rusije, pred njim dva stola, na katerih sta stala Lenin in Stalin. Videl sem ju, kako sta vlekla s prstom linijo v severnem delu dežele . . .«

V letih od 1918—1920 je bil Stalin edini, ki ga je pošiljal centralni komite z ene fronte na drugo na najbolj kritična mesta za revolucijo. »Če je kje rdeča armada pešala,« pripoveduje Kaganovič, »ali pa so imele kontrarevolucionarne sile večje uspehe, če sta razburjenje in napetost grozila spremeniti se v katastrofo, vselej se je potem pojavil Stalin. V nočeh brez spanja je organiziral in prevzel vodstvo v svoje roke, zlomil odpor, povzročil preobrat in rešil položaj.« Na ta način se je zgodilo, da je postal Stalin po svojih lastnih besedah »specialist za čiščenje hlevov vodstva armade,« s čimer je namigoval na nereda v institucijah, ki jih je vodil Trocki.

Ta doba je »ena najbolj osupljivih dob iz Stalinovega življenja, ena izmed tistih, ki je ostala najbolj neznana. Njegovi uspehi na fronti v omenjenih letih bi zadostovali, da napravijo vsakega vojskovodjo slavnega in popularnega.« Vorošilov in Kaganovič n. pr. pripovedujeta, kako je šel Stalin v teku dveh let na fronto v Zarizynu (z Vorošilovom in Mini-

nom), na fronto III. armadnega kora v Perm (z Džerdzinskim), na fronto v Petrograd (proti prvemu Judeničevemu pohodu), na zapadno fronto pri Smolensku (proti poljski protiofenzivi), na južno fronto (proti Denikinu), zopet na poljsko fronto na področju Žitomirja in zopet na južno fronto (proti Wranglu).

Ko je Stalin n. pr. prišel na fronto v Zarizyn, ni prišel tja kot vojaški inšpektor, temveč da organizira dovoz živil za južno Rusijo. Komaj je prišel, je že obvestil Lenina, da je naletel na strahovit nered. »Položaj je tem bolj zapleten, ker je generalni štab za Severni Kavkaz docela nezmožen, da bi kaj podvzel proti kontrarevoluciji. Ti gospodje, ki se smatrajo le za nastavljenec generalnega štaba, ne ukrenejo ničesar proti sovražnim operacijam. Podvzel bom potrebne ukrepe, da odstavim oficirje in komandante, ki škodujejo stvari — ne da bi se oziral na formalne težave, na formalne odpore, ki jih bom, če bo treba, tudi zlomil. Kajpak prevzemam napram najvišjim instancam polno odgovornost.«

Moskva je Stalinu pritrčila, nakar je Stalin sestavil revolucionarni vojni svet, ki je brez odlašanja započel z reorganizacijo redne armade. Z vso naglico so se ustvarili armadni zbori, na povelje! divizije, brigade, regimenti. Vsi kontrarevolucionarni elementi so bili odstranjeni iz generalnega štaba, iz intendanture, iz vojaških formacij etape in istotako iz lokalnih sovjetskih in strankinih organizacij. Njihova mesta so zasedli preizkušeni stari boljševiki, da dajo tem organizacijam trdno podlago in jih zopet spravijo v red. In tako se je tudi zgodilo. Toda to še ni bilo vse. Vse mesto je bilo okuženo od »belih«. Sociálni revolucionarji, teroristi in ekstremni monarhisti so se v Zarizynu sestajali. Zato je Stalin osnoval čeko, ki je imela nalogo, vse te ljudi »ogledati si od blizu«.

Stalin je prevzel odgovornost, toda hotel je tudi avtoriteto, ki jo je potreboval za svoj cilj. Renegat Nosovič poroča za vzgled to-le dejstvo: »Ko je Trocki, vznemirjen zaradi odstavljenega vojaškega vodstva tega okraja, ki ga je s tolikimi težavami spravil na noge, brzojavno zahteval, da se generalnemu štabu in komisarjem podeli zopet njihove funkcije in jim da delovna služnost, je Stalin vzel brzojavko in zapisal odločno: »Ne upoštevati!« In brzojavka se ni upoštevala. Artilerijska komanda in del generalnega štaba je bil pridržan v Zarizynu.

Da bi se prepričal, kako se izvajajo njegovi ukazi in da bi poskrbel za red, se je Stalin odpravil na fronto, dolgo 600 km. Ta mož, ki ni nikdar služil v armadi, je imel tak smisel za organizacijo, da je obvladal najbolj zamotana in najtežja tehnična vprašanja. »Vedno zatopljen v misli, nikdar zadosti spočit, je Stalin posvetil svojo neverjetno delovno moč zdaj fronti zdaj generalnemu štabu. Bili so trenutki, ko se je zdelo že vse izgubljeno. Toda Stalin ni obupal. Zavedal se je, da je treba za vsako ceno zmagati. Ta neomahljiva Stalinova volja se je prenesla na njegove najbližje sotrudnike in čeprav je bil položaj skoraj brezupen, ni nihče dvomil v zmago. In mi smo zmagali. Sovražnik je bil pognan v beg daleč preko Dona.« (Kaganovič.)

Tudi na drugih frontah, n. pr. jeseni 1919 na južni fronti, je imel Stalin priliko nastopiti proti »oberstrategu« Trockemu, kakor ga je Stalin sarkastično imenoval. Preden je Stalin odpotoval na to fronto kot član revolucionarnega vojnega sveta, je zahteval od centralnega komiteja, da sprejme tri pogoje: 1. Trocki se nima brigati za južno fronto in naj ostane, kjer je. 2. Z južne fronte se takoj odpokličejo sotrudniki, ki jih

Stalin smatra za nesposobne, da napravijo red v armadi. 3. Takoj se pošljejo na južno fronto drugi, po Stalinu izbrani in za njihovo nalogo sposobni sotrudniki. Vsi Stalinovi pogoji so bili sprejeti.

Obe temeljni tendenci: reformistična in revolucionarna, ki sta vodili do razkola med menjševiki in boljševiki, sta obstajali, kot smo videli, tudi v boljševiški stranki sami. Nekatere vodilne osebnosti, Kamenev, Zinovjev in »z gotovimi odenki«¹ tudi Trocki, so bili v odločilnih trenutkih nasprotniki revolucionarnih metod. Če bi šlo po njihovem, bi se morali izogniti oktobrski revoluciji, ko pa je izbruhnila, bi se morali odreči diktaturi proletariata. Ti možje niso imeli zaupanja v trajnost resnične socialistične države sredi kapitalističnega sveta. Oni niso verovali, da se dajo pridobiti za to stvar srednji kmetje. Kritizirali so državno industrijo, ki so jo smatrali po njenem bistvu za kapitalistično tvorbo. Po njihovem naj bi se dopustile frakcije in grupacije znotraj stranke, to se pravi, bili so proti enotnosti stranke.

Ko je še Lenin živel, je opozicija nastopala proti stališču, ki ga je on zastopal, ker je Lenin dejansko vodil stranko, ki jo je »v teku 20 let skoval z lastnimi rokami«. Ko pa je Lenin umrl, se je opozicija začela izdajati za braniteljico čistosti leninizma.¹ Tudi Stalin se je skliceval na leninizem, ko je v kampanji, ki se je pričela, energično branil enotnost stranke, ki je postala dvomljiva po uporuh manjšine. Enotnost stranke ohraniti, je bil njegov veliki cilj, kakor je bil tudi Leninov cilj, h kateremu sta Lenin in Stalin skupaj stremela. Odkar ni bilo več velikega mojstra, je bil razkol v stranki mogoč. Položaj se je v dvojnem smislu spremenil: ne le, da ni več stal Lenin poleg Stalina: poleg Stalina je stal po Leninovi smrti osvobojeni Trocki.

Vsa opozicija se je razvrstila okoli Trockega. Če je že ne uteleša v njenem polnem obsegu, jo pa še najbolje simbolizira. Po njem je postala velika nevarnost — po avtoriteti, ki jo je imel po svoji vlogi v zgodovini revolucije in v prvih letih sovjetske moči. V koliko je njegov despotski karakter, njegov odpor proti temu, da bi imel koga nad seboj ali da bi marširal skupaj z drugimi, namesto da bi sam sijal, gñal Trockega do tega, da prelomi s stranko in ubere pota, ki so vodila bolj ali manj odkrito do ustanovitve nove stranke in končno do IV. internacionale, kdo naj bi to natanko vedel? Verjetno je, da ga je silila v to njegova zaljubljenost vase, vzrok pa je bil — ideološki, obstoječ v temeljnem nasprotju z boljševiškiimi Leninovimi principi.

Barbusse trdi o Trockem, da ga pretiran in ozek kritični smisel pušča viseti na podrobnostih, da mu zabranjuje pregledati celoto in da ga vodi v pesimizem. Tudi ima preveliko, neukrotljivo fantazijo. Ta fantazija prihaja sama s seboj v nasprotje, izgublja tla pod nogami in ne razločuje več možno od nemožnega (kar pa ni bistvo fantazije). Lenin je dejal, da je Trocki zmožen najti devet pravih rešitev in še deseto, ki vodi v propast. Ljudje, ki so delali s Trockim, pripovedujejo, da so se vsako jutro, komaj

¹ Barbusse je leninizem »eksaktni marksizem, novo poglavje marksizma in ne dostavek: je uporaba, specializacija marksizma v novem položaju«. Stalin je zapisal: »Leninizem je marksizem imperialistične dobe in proletarskih revolucij.« »Lakonična in izbrušena definicija,«¹ kakor je rekel Manuilski. Barbusse razlaga, da je vsaka realistična teorija upogljiva, ker se ravna po življenju. Toda ona je upogljiva na svojem skrajnem koncu, ne pa na bazi: upogljiva tam, kjer igrajo vlogo okoliščine, ne pa tam, kjer gre za temeljne principe, ki so v ostalem »idealna sinteza resničnosti«.

so se prebudili, vpraševali: »Le kaj bo Trocki danes novega iztuhtal?«

Trocki vidi vse preveč možnosti. Vsi mogoči pomisleki se ga lotevajo. Teze in antiteze ga straše. »Trocki je vedno v oblakih!« je rekel Lenin. Obotavlja se, omahuje. Ne more se odločiti. Manjka mu boljševiška sigurnost. Strah ga je. Instinktivno je proti temu, kar se dela. Končno pa: preveč rad govori, opaja se s tonom svojega glasu: »Celo med štirimi očmi, celo v zaupnem pogovoru deklamira!« pripoveduje eden njegovih sotrudnikov. On ima vse lastnosti advokata, polemika, umetnostnega kritika, časnikarja — ne pa lastnosti državnika, ki koraka na novih, še ne preizkušenih potih. Manjka mu zapovedovalni smisel za resničnost in za življenje. Tudi mu manjka velika, preprosta brutalnost tistega, ki dela stvariteljsko. Brez trdnega marksističnega prepričanja je. Strah ga je, ker ga je vedno strah bilo. Iz strahu je tudi ostal menjševik. —

Opozicija se je borila v prvi vrsti z največjim problemom ruske revolucije, z možnostjo zgradbe socializma v eni deželi. K temu problemu je Lenin že pred revolucijo zavzel stališče. Takrat je pisal: »Kapitalizem se razvija v raznih deželah zelo neenakomerno. Iz tega sledi, da ne more socializem zmagati istočasno v vseh deželah. Najprej bo zmagal v eni ali več deželah... kar ne bo vodilo le do razprtij, temveč tudi k temu, da bo buržoazija drugih dežel direktno poskušala pobiti zmagujoči proletariat socialistične države.« Ko je zmagala oktobrska revolucija, so stali zmagovalci pred dvema nalogama: pred socialistično preobrazbo vsega sveta in pred zgradbo socializma v njega enem delu. Lenin je bil mnenja, da je treba predvsem zgraditi socialistično družbo tam, kjer se jo je dalo, namreč v Rusiji.

Trocki se je upiral temu Leninovemu mnenju, češ da je revolucija spričo tega problema zašla v slepo ulico. Zgradba socializma na omejenem območju se mu je zdela zaradi strnjene kapitalistične fronte ničeva. Imel je strah in menjševik se je prebudil v njem. Pod temi pogoji, je rekel, je treba smatrati rusko revolucijo za provizorično. Splošna teorija Trockega (in Helferinga) je tedaj obstojala v tem, da je porajajoče se socialistično gospodarstvo absolutno odvisno od kapitalističnega svetovnega gospodarstva, iz česar mora nujno slediti kapitalistično izprevrženje sovjetskega gospodarstva v okviru kapitalističnega sveta. Radek je takrat pripomnil: »Napram svetovnemu kapitalizmu nismo dovolj močni.« Vsi ti ljudje so imeli strah. Čuti se pritisk panike, ki je kakor vrtinec zganjal vkup opozicionalno skupino.

Lenin in Stalin sta motrila problem s čisto nasprotne strani in sta se zedinila za definicijo: Zgradba socializma v eni deželi je moč, ki se mora izkoristiti. »Dajte mi točko, da postavim vzvod, in dvignil bom ves svet iz tečajev,« je izjavil že Arhimedes. In Radek — tisti Radek, ki se je zopet našel — je pomembno izjavil: »Možnost zgradbe socializma v eni deželi je Arhimedova točka v strategičnem Leninovem načrtu.« Seveda pa Lenin ni opustil organizacije socialistične družbe v svetovnem izmeru. Ravno to organizacijo je imel pred očmi, ko je napravil z Rusijo začetek. V zadnjih člankih, ki jih je Lenin pisal pred smrtjo, je še izrecno poudarjal, da je socialistična zgradba v Rusiji (ki razpolaga z vsemi surovinami) ne glede na kulturno zaostalost dežele in na stanje kmetijstva možna po zakonu neenakomernega razvoja kapitalizma.

Stalin, ki sta mu Trocki in Zinovjev očitala »nacionalno omejenost«, se ni nikdar odpovedal svojemu prepričanju, da sta »razvoj in

podpiranje revolucije v drugih deželah glavna naloga zmagovite revolucije«. Stalin gre celo tako daleč, da poudarja, da se tako dolgo, dokler ostane Sovjetska unija politično izolirana, ne more smatrati za dokončno obstoječo velesilo. Vendar je razlika med prehodnim karakterjem in med provizoričnim. Stalin opozarja, kako velikega pomena je socialistična zgradba v eni deželi za splošni napredek revolucije. Tudi naglaša nezogibni, prevratni in kakor z bliski osvetljeni učinek, ki ga mora imeti zgradba v Sovjetski uniji na notranji razvoj drugih dežel in na okrepitev komunistične internacionale.

»Ne smemo gledati,« pravi pisatelj »Vprašanj leninizma«, »v zmagi revolucije v eni deželi čisto nacionalni dogodek. Prav tako ne smemo smatrati ruske revolucije za mrtvo stvar, ki se more razvijati le s pomočjo od zunaj.« Ni ena izmed teh dveh alternativ odvisna od druge, temveč obe sta odvisni druga od druge. Odvisnost od inozemskega kapitalizma, pravite? Stalin razglablja o tem: »Sodrug Trocki je v svojem govoru povedal, da smo v resnici neprestano pod kontrolo svetovnega gospodarstva. Ali je to res? Ne! O tem sanjajo kapitalistični roparji, toda to ne ustreza resničnosti.« In Stalin ugotavlja, da ne obstoji ta namišljena kontrola ne za finance ne za nacionalizirane sovjetske banke in tudi ne za nacionalizirano industrijo ali za zunanjo trgovino. Ta kontrola tudi ne obstoji v političnem oziru. O kontroli v tem smislu, ki ga mora beseda praktično imeti, ni torej nobenega govora. Vsi ti ljudje nas hočejo strašiti s pošastjo kontrole. »Naše odnošaje do kapitalističnega sveta zgraditi, še ne pomeni, da se podajamo v njihovo odvisnost.«

Kmalu po opoziciji Trockega se je pojavila na desnem krilu nova opozicija. Strankino vodstvo, za katerim stoji večina stranke, je prišlo v kmetskem vprašanju v navzkrižni ogenj: na levi je bila opozicija Trockega, ki ni razumela vloge kmeškega ljudstva v revoluciji, na desni Buharinova opozicija, ki je izgubila izpred oči vlogo proletariata napram kmečkim masam. Ene je prestrašila pošast bogatega kmeta in grdi izrastki Nepa, druge pošasti možnih odbojev pri zgradbi, zaradi katerih so bili pripravljene iz strahu pred požarom zadrževati razredni boj. Kamenev in Zinovjev, ki sta sprva nastopila proti Trockemu, se nista končno združila le z njim, temveč pozneje tudi z Buharinom, ki je ravno tako označeval kmečko vprašanje kot centralno vprašanje leninizma. »To je napačno!« je klicala večina. »Kdor tako govori, rusificira leninizem in mu jemlje internacionalni pomen.«

Decembra 1. 1925. sta na 14. boljševiškem strankinem kongresu nastopila Zinovjev in Kamenev na čelu opozicije, organizirane po vseh pravih umetnosti in obstoječe večinoma iz leningradskih delegatov. Zastopala sta že znane teze: zanikanje socialistične zgradbe v eni deželi, tajitev pozitivne vloge srednjih kmetov za socialistično zgradbo, označbo socialističnega sektorja produkcije kot državnega kapitalizma in zahtevo pravice do snovanja frakcij. Ta opozicija je dobila ime »nova opozicija«. Njen besednik Zinovjev je zahteval na kongresu koreferat k oficialnemu Stalinovemu referatu. Tej zahtevi so ugodili: bila je to oficialna vojna napoved. Stalin je z vso energijo stopil nasproti tej ofenzivi »nove opozicije«, katere napake so po njegovem prepričanju vse izhajale iz temeljne napake: iz pomanjkanja vere v zmago socializma.

V letu 1926/27 se je pokazal nov pojav: opozicija se je poskušala razširiti, postala je neke vrste trust za fabrikacijo tez in je podvzela poskus

široke akcije v velikem stilu s skrajnimi sredstvi. Opozicionalci okoli Trockega so sestavili dokument, ki je vseboval vse njihove obdolžitve. Temeljne misli opozicije so bile v tem dokumentu skrbno povezane v sistem in so tvorile obsežen program, celo učno knjigo, ki naj bi dokazala, da je strankino vodstvo popolnoma zapustilo leninizem in da je na vsej liniji na napačni poti. Istočasno so razvili ti stari nasprotniki in novi sovražniki stranke v inozemstvu kampanjo proti Sovjetski uniji in proti stranki in njenemu trenutnemu kurzu.

Plenarna seja centralnega komiteja in kontrolne komisije je nato napravila še en poslednji poskus, da se izogne odkritemu boju proti Trockemu in Zinovjevu. Pozvala je Trockega, da se odreče svojim teorijam in se brezpogojno izjavi za obrambo generalne linije stranke. Trocki in Zinovjev sta to priliko, da dokončno upostavita mir v stranki, odbila, nakar sta bila izključena iz centralnega komiteja. Dobila sta tudi še ukor z opombo, da bosta izključena iz stranke, če bosta nadaljevala s svojo stranki škodljivo delavnostjo. Trocki in Zinovjev sta pa kljub temu nadaljevala s svojim delom. Posluževala sta se tajnih sestankov, ilegalnih tiskarn in širjenja letakov. Nasilno sta zasedla lokale in začela celo prirejati cestne demonstracije. Na 15. strankinem kongresu je pokazala razstava njuno intenzivno politično zarotno delovanje proti strankinemu vodstvu. Iz materiala te razstave je bilo razvidno, da so Trocki in njegovi tovariši že sklenili ustanovitev stranke s centralnim komitejem, okrožnimi in krajevnimi komiteji in s svojim lastnim časopisjem.

Petnajsti strankin kongres je skušal ta nevarni boj zaključiti, zato je pozval Trockega, da razpusti svoje organizacije in da se enkrat za vselej odreče bojnim metodam, ki niso šle le preko okvira pravic člana boljše-veške stranke, temveč celo »sovjetske lojalitete«, in da se odpove sistematičnemu sovražnemu zadržanju napram stališču večine. Toda protipredlogi, podpisani od 121 trockistov, so vsebovali še hujše napade, nakar so bili Trocki in tovariši izključeni iz stranke. Ta sklep pa je pustil še vedno ena vrata odprta: možnost zopetnega sprejema v stranko je bila predvidena za vsakega posebej za slučaj, da se odpove svojim idejam in da se temu primerno praktično udejstvuje. —

Opozicija je vse storila, da bi vzela pogum revoluciji. »Zgrabite opozicijo!« je dejal Stalin, »odvrzite njeno revolucionarno frazeologijo in našli boste na dnu kapitulacijo!« Trockizem, ki je zadobil povsod na svetu nekoliko tal, ko je skušal prodreti tudi v mrežo organizacij komunistične internacionale, je z vsemi razpoložljivimi sredstvi poskušal podreti oktobrsko delo. Zbrano okoli Trockega vodi krdelo od vseh strani pritepenih ljudi — izobčenci, renegati, nezadovoljneži, anarhisti — izrazito antiboljševiški in sovjetom sovražni boj.

Stalin je svojčas napovedoval: »Opozicija se bo slednjič pridružila belim.« Bili so ljudje, ki se jim je zdelo to napovedovanje pretirano, izvirajoče pač iz ostrine medsebojnega boja. Krvavi dogodki decembra 1934² so pridrili Stalinu.

*

S pomočjo teh Barbussovih izvajanj zadobivamo vpogled v razmere v nekdanji boljševiški stranki, tako da moremo precej zanesljivo presoditi verjetnost dejstev okoli dveh dogodkov, ki sta še pred kratkim vzbujala

² Zarotniki so umorili Kirova.

pozornost vsega sveta. To sta lanski proces v Moskvi meseca avgusta in letošnji meseca januarja. Kot je znano, je obravnava proti lanskim obtožencem dognala, da sta se leta 1933. na izpodbudo Trockega združili »ilegalni, kontrarevolucionarni skupini« Trockega in Zinovjeva ter sestavili »Združeni centrum«, ki je po direktnih navodilih Trockega in Zinovjeva organiziral in izvedel umor člana prezidija centralnega eksekutivnega komiteja Sovjetske unije Sergeja Kirova ter je pripravljajl celo vrsto atentatov: na Stalina, Vorošilova, Ždanova, Kaganoviča, Ordžonikidza, Kosjora in Postiševa. Atentati so se pripravljali z največjo skrbnostjo zlasti proti Stalinu, vendar so se vsi ponesrečili. Obsojeni so bili vsi obtoženci na smrt in takoj ustreljeni.³

Letošnja obravnava je pokazala, da se je medtem le še bolj razvnelo smrtno sovraštvo Trockega do tako zvanega Stalinovega kurza. Po obtožnici je obstojala v Sovjetski Rusiji tajna centrala trockistov, ki je intenzivno delala po navodilih Trockega. Kakor navaja obtožnica, je centrala stremela: 1. za zaviranjem sovjetskega napredka, 2. za upostavo kapitalizma, 3. za vrnitev oblasti v roke meščanstva. Glavna sredstva za doseg teh ciljev so bila: 1. gospodarska in politična sabotaža, 2. teroristični akti, 3. pripravljanje vojnega napada od zunaj na Sovjetsko Rusijo. V tem zadnjem stremljenju so trockisti vodili razgovore z zastopniki Nemčije in Japonske. Sam Lev Trocki je v ostalem vodil razgovore z nemškim ministrom in namestnikom vodje nacionalnosocialistične stranke Rudolfom Hessom. V slučaju prevzema oblasti v Sovjetski Rusiji je Trocki ponudil Nemčiji teritorialne in gospodarske koncesije v škodo Sovjetske Rusije. Istočasno je ponudil Japonski gotove koncesije v področju Amurja. Nemčiji so se ponudile znatne gospodarske koncesije v maloruskih krajih. Trocki se je obvezal, da bo razpustil kolhoze in sovoze ter da bo odstopil od nadaljnjega dela na forsiranju industrializacije Sovjetske Rusije. Obljubil je tudi, da se upostavijo vse lastninske pravice, ki so jih poprej imeli poedini kapitalisti v Rusiji. Končno se je obvezal, da bo v slučaju vojne akcije proti Sovjetski Rusiji, oziroma sedanjim oblastnikom, podpiral po svojih pristaših to akcijo s sabotažo in špionažo.

Kakor pri prvem procesu so tudi pri drugem obtoženci priznavali očitana jim dejanja, zaradi česar so se pojavile najbolj nasprotujoče si vesti, kakor da so zastrupljeni z nekimi strupi, ki človeka ropajo kontrole nad samim seboj in ga brez volje popolnoma podvržejo sugestiji državnega pravdnika. Toda obtoženci niso bili »nobeni van der Lubbesi«,⁴ temveč »odlični politiki, ljudje moči in dejanj, ki so le v toliko priznavali, v kolikor so bili prisiljeni po neovržnih dokazih«. Vse, kar je trdila obtožnica, se je izkazalo vpričo zastopnikov svetovnega tiska za resnično, tako da bi bili pripravljani pritrdati državnemu pravdniku — ki je obtožence imenoval »kolovodje bande roparjev, požigalcev, vohunov in podležev« — če nas ne bi motil že sam značaj obtožnice. Mimo tega ne smemo pozabiti, da so obtoženci razvili pred sodiščem svojo politično koncepcijo⁵ in da so se izrecno zavarovali proti temu, da bi jih imenovali »morilce delovnega ljudstva«.

³ Bili so to Zinovjev, Kamenev, Jevdokimov, Bakajev, Mračkovski, Tervaganjan, Smirnov, Dreitzer, Reingold, Pikel, Holzman, David, Olberg, Bermann-Jurin in Lurje.

⁴ Van der Lubbes je bil obtožen požiga nemškega parlamenta.

⁵ O njej so kratko poročali tudi naši listi.

Koncepcija prve garniture obtožencev kakor tudi druge, ki je bila, izvzemši Radeka, Sokolnikova, Stojlova in Arnolda, ravno tako obsojena na smrt in tudi takoj ustreljena,⁶ bi bila v skladu s tem, kar nam pripoveduje Barbusse in kar so izpovedali obtoženci, ta-le: Trocki se je za časa prve petletke še utrdil v svojem prepričanju, da socializem ni mogoč v eni sami državi. Računal je, da bosta hitra industrializacija in kolektivizacija kmečkih posestev neizogibno naletela na take težkoče, da bo nastala velika nevarnost za Sovjetsko unijo. Prav takrat se je začel z veliko naglico širiti fašizem v Evropi in groziti, da se razvije v blok držav, ki bi bil daleko močnejši od sovjetov. Če se torej še nadalje dopusti Stalin, ki ga je Trocki delal odgovornega za to, da je po njegovem mnenju postajal položaj Sovjetske unije tudi v zunanjepolitičnem oziru čedalje nevdržnejši, na krmilu, mora nastati vojna, v kateri se bo sovjetska država zrušila. Da se to prepreči, je treba odstraniti Stalina z vso njegovo okolico in zadovoljiti fašistične države s toliko teritorialnimi in gospodarskimi koncesijami, kolikor jih zahtevajo. »Bolje je, da pridejo na krmilo pravi boljševiki, kot pa dopustiti, da pride do popolnega bankrota brez najmanjšega upanja, da se še kedaj polaste oblasti.«

Tako Trocki kot države, s katerimi se je Trocki dogovarjal, so imele pri razgovorih svoje misli. Verjetno je, da se Trocki v svojem slepem sovraštvu do svojega antipoda Stalina ni odpovedal svojemu najbolj skritemu načrtu: svetovni revoluciji na ta ali oni način. Izven vsakega dvoma pa je, da so se nameravale »fašistične države« po Trockem še bolj okrepiti. Bila je to v resnici gigantska igra, v katere srečen izid pa so začeli najožji sodelavci Trockega dvomiti, ker so se izkazale postavke, s katerimi je Trocki računal, proti koncu prve petletke za pogrešne. »Najbolj zaostala država v Evropi,« kot je naglašal ameriški tisk, »je postala v 17 letih največja industrijska dežela Evrope, za Ameriko druga največja na svetu. Ta vzpon, ki mu v zgodovini ni primere, se je izvršil edinole s pomočjo lastnih sredstev dežele.« In kolektivizacija kmečkih posestev? Tudi ta se je posrečila kljub temu, da se nagiblje tudi ruski kmet že po svoji naravi bolj h kapitalizmu kot k socializmu.⁷ Vrh vsega je Rusija — na povabilo zapadnih evropskih držav, predvsem Francije in Anglije! — stopila v Društvo narodov in sklenila s Francijo pakt dalekosežnega pomena.

Sozaratniki Trockega, živeči v Rusiji, so zdaj skušali pretrgati vse stike s Trockim. Toda kdor je enkrat v zaroti, ne more tako lahko dezertirati, kot bi hotel. Obtoženci so stali pred sodiščem ne kot prepričani zarotniki, temveč kot skesani hazarderji in le v tem smislu je mogoča zadovoljiva razlaga izjave, ki jo je podal Pjatakov, potem ko so zagovorniki končali svoje razgovore: »Kakor sem že dejal, je državni pravdnik točno navajal dejanja, ki smo jih zagrešili. Zmotil pa se je, ko je rekel, da smo mi še vedno trockisti. To ni res! Bil sem trockist veliko let, toda moje priznanje in odkritosrčno navajanje drugih dejstev pred sodiščem ima svoj vzrok v tem, ker sem hotel pokazati, da sem prekinil vse zveze s trockisti in da obsojam vse zločine, ki jih je ta skupina zagrešila. Navajam tudi, da se

⁶ Ustreljeni so bili Pjatakov, Serebrjakov, Muralov, Lifschütz, Drobnić, Bohuslavski, Knjazjev, Ratajčak, Norbin, Šestov, Turak, Graše in Pušin.

⁷ Prva petletka se je končala s tem, da se je vsa ruska zemlja razdelila v sovhoze — sovjetska gospodarstva z obsegom okoli 2000 ha, in v kolhoze — individualne produkcijske družbe z obsegom okoli 434 ha.

spoznavam krivega in da obsojam trockizem, ne da bi bil kdo name pritiskal. Ne prosim milosti, ampak obžalujem samo eno stvar, da ni tukaj med nami Trockega.« Brez sledu o kaki karamazovščini, »zagonetnosti ruskega karakterja« je bila tudi izjava Sokolnikova, ki pa je prosil milosti zase in za svoje tovariše, češ da je »trockizem itak končno zlomljen in da on in njegovi tovariši ne predstavljajo ničesar več kakor ostanke za vedno minule prošlosti.«

Prav tako kot ti dve izjavi se nam pokaže v drugi luči tudi sklepni zagovor »umazanega reptila« Radeka. Radek je dejal, da se iz tega procesa lahko zaključijo stvari velike važnosti. »Proces je s pomočjo velike množine objektivnih dejstev dokazal, da je bila trockistična organizacija zvezana z vsemi protisovjetskimi silami. Dokazano je, da je trockistična organizacija kompleks vseh sil, ki pripravljajo svetovno vojno.« Nato je še obdolžil Trockega, da snuje sedaj »novo teroristično akcijo v inozemstvu, ki še ni popolnoma razkrinkana in je sestavljena v paralelni organizaciji v Rusiji z importiranimi elementi, ki so v Nemčiji dobili anti-komunistično izobrazbo.«

»Francoški trockisti,« tako je končal Radek, »kakor tudi španski in drugi naj vedo, da je trockizem največja ovira delavskemu gibanju in da bodo vsi trockisti, ako tega ne bodo upoštevali, storili žalosten konec. Glavno je, da je trockizem orožje v rokah onih, ki hočejo vojsko; to je tisti žalostni fakt, zaradi katerega bomo mi plačali s svojim življenjem. Ne moremo zahtevati milosti in je ne zahtevamo. Mi se dobro poznamo in ko je Muralov, intimen prijatelj Trockega, ki je preje zmožen umreti, nego priznati, pred tem sodiščem izjavil, da je priznal zato, ker noče postati eksponent vse protisovjetske svojati, je storil to v imenu nas vseh, in to je najbolj značilen rezultat sedanjega procesa.« (Citirano po »Slovenecu« 31. I. 1937.)

PREKLIC VSEH HUDIH BESED

S o n e t XXXVIII

BOŽO VODUŠEK

Zarekel sem se večkrat ob netrezni
uri, ko me je žalost premotila,
da sem dolžil pomanjkanja ljubezni
kot mater zemljo, ki me je rodila.

Z njo vred sem klel ljudi kot brate v jezni
užaljenosti in iskal hladila
pri duhu zlobe, ne vedoč boleznj,
ki me je žrla, boljšega zdravila.

Kako sem mogel le tako ravnati!
Saj se ne z zemljo nisem ne z ljudmi
domenil za ljubezen, ki je ni;

le norec trdi, da je zemlja mati,
ljudje pa bratje, in potem kriči,
ker se je lastni misli dal speljati.

A. W. HASLETT: NEREŠENI ZNANSTVENI PROBLEMI. (UNSOLVED PROBLEMS OF SCIENCE)

Haslettova knjiga »Nerešeni znanstveni problemi«, ki je nastala iz štirih kratkih, enako naslovljenih sestavkov v »Morning Post«, je pisana esejistično in poljudno tako, da dobi vsak čitatelj, ki jo prebere, iz nje lep pregled problemov, s katerimi se ukvarja danes moderna znanost. Vsa snov je zajeta v štirinajstih kratkih sestavkih, od katerih ima vsak svoj lasten naslov in obravnava posebno snov, ki pa se vsi skupaj dobro ujemajo v zaokroženo celoto. Obravnavati tako snov ni enostavno. Že v uvodu prizna pisatelj, da so ga parkrat med tem, ko je pisal to knjigo, prehitela nova znanstvena dognanja. Vendar pa je dosegel stopnjo poljudnosti, ki bi jo lahko imenovali idealno. Prav tako priznava v uvodu, »da nagel napredek znanosti ne zmede samo laika. Tudi znanstveniku samemu se ne godi bolje, kar se tiče vprašanj, ki so izven njegovega ožjega delovnega področja.« Malo časa mu preostaje za tisto, kar se ga neposredno ne tiče; saj komaj obvlada poplavo literature v svoji lastni stroki, ki izhaja v vseh mogočih jezikih. Zaradi tega so splošni očrtni nujni — pa čeprav imajo to slabo stran, da se pisatelj, ki jih piše, izpostavlja nevarnosti, da kje ne bo točen in izčrpen. Toda ker laiku ni mogoče slediti posameznim dognanjem v strokovni literaturi, mora biti dobrodošel vsak splošen pregled perečih vprašanj, ki se ne tičejo le znanstvenika v njegovem delu, marveč zanimajo vsakega človeka. V naslednjem naj povzamemo glavne misli iz posameznih esejev.

*

Vечно vprašanje? Koliko je takih večnih vprašanj, ki si jih ljudje neprestano zastavljajo in iščejo nanje zadovoljivega odgovora. In vsa zadevajo jedro vsega, kar nas obdaja, kar nas dan za dnem zaposluje in nam velja kot neizpodbitno dejstvo. Zadeva jedro nas samih. Kje pa je jedro, kje je bistvo vseh teh dejstev, ki jih naš razum ugotavlja, registrira in z njimi neprestano računa? Zakaj na primer je sladkor sladek? Kje je na to vprašanje odgovor? Zakaj je eno poletje suho, drugo mokro? Kaj je bistvo življenja in kje tiči vzrok navadnega prehlada? In če najdemo odgovor na prvo vprašanje ali bo s tem rešeno tudi drugo? Atomi in zvezde, najmanjši in največji delci skrivajo še nebroj skrivnosti. Brez dvoma več, kakor jih je spoznala vsa znanost od pam-

tiveka pa do danes. In vendar je ta »danes« v reševanju problemov večji kakor vsa ogromna doba nazaj. Človeštvo gradi, rja in prah pa neprestano podirata njegove gradnje. Neprestano nova dognanja širijo ali pa deloma zametavajo stara potem, ko so jih dobobra izkoristila. Človeštvo marsikaj ve, toda to, kar ne ve, je še mnogo bolj mnogobrojno in, kakor se zdi, tudi bolj interesantno. Zanimivo pa je primerjati to, česar človeštvo ne ve, s tem, kar je že dognalo, ali pa si vsaj domišlja, da je dognalo.

Neprestano poudarjamo in govorimo o tehnično tako visoko stoječem dvajsetem stoletju, o stoletju velikih odkritij, visoke kulture. Kaj pa se skriva za vsem tem, če ne še večja nevednost, ker za vsakim odkritjem se širi brezbrežnost novih vprašanj in novih problemov, spričo katerih ne pomeni človeško življenje niti kapljice v prostranem oceanu. Z vsjo tehnično popolnostjo ni doseglo človeštvo niti ekonomske živalskih organizmov. Noben znanstvenik z vsjo svojo dragoceno šaro aparatov ne zmore posnemati najenostavnejših prirodnih procesov v živih organizmih. Pa najsi bodo ti organizmi komplicirani stroji, če smo pristaši mehanistične teorije življenja, ali pa naj imajo še nekaj drugega v sebi, če smo pristaši vitalizma in jim dodajemo še nek nov substrat, bodisi da ga imenujemo entelehijo po Drieschu ali pa vitalno silo, problem ostane kljub vsemu temu še vedno enako zamotan. Vedno znova prodiramo vanj, nova opazovanja nam kažejo pot, toda če je ta pot prava, tega nam niti ta dognanja ne povedo. Če hočemo živeti, moramo imeti hrano, a to hrano nam nudijo le prirodni procesi, ki so bistvo vsakega življenja. Niti tako visoko se nismo povzpeli, da bi dognanja izkoristili za blaginjo človeštva. Nasprotno. Neštetokrat jih izkoriščamo v zlo, tako, da se človeku nehote vsiljuje misel, če ni tudi v tem neka zakonitost. A taka zakonitost bi veljala le toliko časa, dokler obvladujejo človeštvo le podzavestni nagoni, dokler ne bo zmagalo nad vsemi temi nesmotrnimi instinkti spoznanje in razum, ki edini lahko da človeku pravi položaj in pravo vrednost v svetu.

Vsa znanstvena dognanja je treba uporabiti v prid človeku, olajšati mu je treba njegovo življenje, nuditi mu možnost obstoja in razvoja, ki ga doslej še nikdar ni imel. Saj kljub vsemu temu napredku ni človek še prav nič na boljšem kakor pred tisočletji, ko so ga v njegovem boju za obstanek ogrožale le

prirodne okoliščine. Če gledamo na kulturo in civilizacijo dvajsetega stoletja s tega stališča, se nam nehote pokaže v kar najbolj klavni luči. Vendar pa tiči zlo bolj v organizaciji kakor pa v spoznanju. Tu pa ne smemo pripisovati krivde posamezniku, znanstveniku ali kulturnemu delavcu, marveč celokupnosti in njenemu sistemu. »Jedro je v vprašanju, kako uravnovesiti učinke razumnega načrtnega dela z gibljivostjo tako imenovanega kapitalističnega reda, in v nalogi, da dosežemo še večjo gibljivost, da ne bodo nove iznajdbe več potlačene ali zavirane po udomačenih interesih, kakor se danes še pogosto dogaja. Organizatorične in iznajditeljske sposobnosti je treba nagraditi, toda izkoriščanje ne sme obstajati. To bi bilo titansko delo, največje, kar jih je svet kdaj poznal. Zdrav človeški razum je prepričan, da se tako težko vprašanje ne da rešiti z eno samo formulo. Rešil pa ga bo brez dvoma čas, nemara že v življenjski dobi naše generacije.«

Če si ogledamo nadaljnja večna vprašanja, vidimo, da v znanosti prav za prav ni nobenih revolucionarnih podvigov. Nobeno novo odkritje dejansko ne zrevolucionira sveta, ker je vsako novo dognanje prav za prav le razširitev že davno znanih dejstev. Za primer bi lahko navedli razvoj teorije svetlobe. Od teorije snovnih delcev je prešla v skrajno nasprotje čistega valovanja, dokler niso nova opazovanja in dognanja združila obe nasprotji v novo enotno teorijo. Če prebiramo poljudne znanstvene razprave, prečesto prikazujejo ostro nasprotje med fiziko Newtona in Einsteina. Toda Newtonov gravitacijski zakon velja še vedno. Izgubil je le splošno veljavnost in dobil vrednost približevanja, ki pa docela zadostuje praktični uporabi. Izgubil je v svetu atomov in v astronomiji del svoje točnosti in se zлил v Einsteinov zakon o gravitaciji. In tako je v vseh področjih moderne znanosti. Spoznanja se širijo na vse strani in stapljajo v sebi stara, že davno znana dejstva. Človeštvo pozna le eno samo, edino večno vprašanje — zakaj?

Če si ogledamo zdaj po vrsti nekoliko teh nerešenih znanstvenih vprašanj, kakor jih je obravnaval Haslett v svoji knjigi, bomo kmalu spoznali, da so to najbolj pereča vprašanja, da so ta vprašanja v središču vsega človeškega zanimanja. Je pa še eno dejstvo, ki ga moramo tu upoštevati. Vsaka znanstvena analiza vodi do neke določene meje, preko katere ni spoznavne poti. Ko dospje raziskovalec do te meje in hoče povedati še kaj, takrat uporabi matematiko — in

to je priznanje, da je šel tako daleč kakor je sploh mogel. Postavi nam matematične obrazce, ti pa nam povedo le medsebojne odnose med posameznimi pojavi, povedo nam, v kakem medsebojnem razmerju so stvari med seboj in nič več. Ne povedo nam torej, kaj stvari so. In tu je meja. Od tu naprej prirodoslovec ne more več posredovati spoznavanja sveta, ker tu ni več eksperimenta ne izkustva. Ostane le še abstrakcija in pričrta filozofija. Toda ta filozofija mora bazirati na vseh prirodoslovnih dognanjih in ker je prirodoslovje resnično nasprotje vsaki teološki dogmاتيki, mora biti tudi ta filozofija nujno usmerjena proti vsaki, ne le teološki dogmatici. — —

Stvarjenja sveta. »V začetku je ustvaril Bog nebo in zemljo.« To je stvariteljsko dejanje brez vsake predstavnosti tudi za človeka, ki pozna zakone našega znanja. Kako pa naj si predstavljamo stvaritev snovi in energije iz nič? Predstavljamo si lahko nešteto nemogočih stvari, na primer da se bomo dvignili brez pravega vzroka v zrak in hodili v zraku par metrov nad zemljo itd. To si prav lahko predstavljamo, ker tu ima prosto pot naša domišljija, nikakor pa si ne moremo zamisliti take dogmatične stvaritve, pa če tudi vnašamo neko nadprirodno silo, ki naj bi izvedla ta stvariteljski akt. Tu odpovedo človeški pojmi.

Kaj pa pravi k temu moderno prirodoslovje? Ali nam to lahko nudi možnost predstave o stvaritvi materije. Moderni nauk o atomarni zgradbi materije nam sicer pove mnogo. Pove nam celotno zgradbo snovi, pove nam, da prehaja materija lahko v energijo in opredeli tudi materijo kot obliko energije. Ta energija in torej tudi materija pa je neuničljiva in je od vedno bila.

Kaj pa pravi astronomija, veda, ki se že od nekdaj ukvarja s prostranim, brezbrežnim vesoljstvom? Tu najdemo mnogo rešitev, ki niso v svojem jedru brez čiste spekulativnosti, vendar pa vsaj deloma izpolnijo naša pričakovanja, dasi ne bodo nikdar rešile problema samega. V prvi vrsti moramo postaviti našo zemljo na pravi prostor v vesoljstvu. Dovolj dolgo je kraljevala v glavah ljudi kot središče vsega, kar nas obdaja. Tudi našemu soncu moramo dodeliti pravo mesto in priznati, da je v vesoljstvu nešteto takih teles. Tako pridemo polagoma do pravega središča vesoljstva, ki je oddaljeno od našega neobglednega planeta vsaj 150 milijonov kilometrov. Vse predstave astronomov o verjetnem izvoru in začetku vesoljstva zavise od podobe, kako si astro-

nom zdaj predstavlja vesoljstvo. V teh ogromnih dimenzijah veljajo le gigantske številke, ki so praktično za nas brez vsake vrednosti, ki pa nam dovolj jasno kažejo, kje je prava pot do stvarjenja. Že naš zvezdni sistem ima ogromne razsežnosti in vsebuje milijarde zvezd. Izven tega zvezdnega sistema pa imamo še milijone drugih bolj ali manj podobnih zvezdnih sistemov, ki niso nič manjši od našega. In naši teleskopi še nikdar niso izmerili zadnje globine prostora, dasi so jo naši računi že zajeli, računi pa ne povedo kaj je izven tega. V vesoljstvu so torej ti ogromni zvezdni sistemi enote višjega reda, posamezne zvezde v njih pa so le enote kaj neznatne vrednosti. Ti zvezdni sistemi se družijo v skupine, podobno kakor zvezde vsakega posameznega sistema v ta sistem. V vesoljstvu kroži na tisoče takih zvezdnih sistemov, ki so neprimerno bliže drug drugemu kakor zvezde v posameznih sistemih. To bi bila nekaka zasilna podoba. Ko so astronomi približno ocenili vse te ogromne razdalje pa so ugotovili, da se ti zvezdni sistemi z ogromno brzino oddaljujejo od našega sistema ali bolje rečeno, da se oddaljujejo drug od drugega, da so bili torej nekoč neprimerno bliže drug drugemu. Vse to pa so cenitve in meritve na osnovi različnega sklepanja. Vesoljstvo je bilo torej nekoč manj razsežno in bi bil prvi stvariteljski proces prav za prav v tem pojavu raztezanja v vedno večje dimenzije. Teorija o raztezanju vesoljstva pa sloni na opazovanih dejstvih, dasi tudi ta dejstva lahko različno tolmačimo. Če pustimo v nemar vsa razpravljanja in se zadovoljimo s te teorijo raztezanja, moramo nujno sklepati, da je bilo stvariteljsko dejanje — v kolikor ga lahko razumemo — v prvi spremembi, ki je raztezanje povzročila.

Kako pa lahko miselno razvijemo ta proces? Vse teorije o izvoru vesoljstva so se nujno morale prilagoditi novi predstavi v prostoru, ki jo je prinesla relativitetna teorija. Ta je združila prostor in čas v štiridimenzionalen prostorsko-časoven kontinuum. In po Einsteinovi teoriji ne smemo več gledati prostora kot nekaj, kar je razprostrto v brezmejnost, marveč moramo dati prostoru docela določene meje, tako da bi, če bi šli dovolj daleč skozi prostor in čas, teoretično prišli na izhodišče. S tega stališča je postavil Einstein tudi svojo teorijo o vesoljstvu, ki ima povsem določene prostorske razsežnosti in lahko določimo tudi materijo, ki je v tem prostoru. Kmalu nato pa je izračunal astronom de Sitter, da vesoljstvo, kakor si ga predstavlja

Einstein, ne more biti stabilno in se mora nujno začeti samo po sebi raztezati ali krčiti. Einsteinovo vesoljstvo je torej prvotna stabilna oblika vesoljstva v ravnotežju in prvi stvariteljski akt bi bil v spremembi, ki je povzročila raztezanje ali krčenje. Po de Sitteru se prostor-čas mora nujno raztezati in če se razteza ta kontinuum, se nujno mora raztezati tudi prostor sam, kakor ga vidimo z zemlje. Osnova tej de Sitterovi teoriji so le matematične enačbe, kakor so tudi osnova vsej relativitetni teoriji. Te enačbe veljajo predvsem za prazen prostor ali za prostor, v katerem je le toliko materije, da jo lahko mirno prezmemo. Ne zahteva pa, da bi se raztezali v vesoljstvu tudi zvezdni sistemi, torej ostanejo razdalje med posameznimi zvezdami v istem zvezdnem sistemu nespremenjene.

Čista spekulativnost teh teorij je jasna. Po Einsteinu ima prostor docela določene meje, opazovanja pa kažejo, da se posamezni zvezdni sistemi z bolj ali manj ogromnimi hitrostmi oddaljujejo drug od drugega. Torej ostane prostor nespremenjen, zvezdni sistemi pa se oddaljujejo, kar bi bilo zelo prikladno Milnejevi teoriji, da imajo ti zvezdni sistemi docela določene in zakonite poti. Po drugi strani pa mirujejo zvezdni sistemi in razteza se le vesoljni prostor ter odnaša s seboj mirujoče zvezdne sisteme. In kaj nam nudi ta misel? Nobene podobe resničnega dogajanja. Zmerimo sicer lahko hitrost raztezanja in tudi čas, v katerem se polumer vesoljnega prostora podvoji, nimamo pa nobene miselne opore za to, do kje sega prostor. In če naše meritve še bolj spolnimo, bomo kvečjemu spoznali sedanje razsežnosti prostora, nikakor pa ne preteklih ali bodočih. Vsi matematiki priznavajo, da je mogočih več razlag o izvoru vesoljstva, toda vse so matematično enako verjetne. Od tu dalje prične torej višek spekulativnosti in matematičnih argumentacij, ki so tako zelo značilne za našo dobo, in vse se poigravajo z verjetnostjo. Kaj torej preostane in za kateri izvor naj se človek odloči? Haslett poudarja samo eno dejstvo: »Človeštvo si lahko izbira med posameznimi teorijami in ga ne sme pri tej izbiri voditi nobena druga presoja, razen nemara priučeno teološko mnenje ali lastni estetski okus (to je z drugimi besedami: ali mu ugaja ali pa mu ne ugaja) in pa verjetnost, ki jo nudijo posamene teorije (kar je morda tudi le druga oznaka za isti pojem).

Upoštevati pa moramo, da ima po relativitetni teoriji vesoljstva docela določen polumer, ki odgovarja ravnotežju,

iz česar sledi dalje po de Sitteru, da se mora vesoljstvo, kakor hitro preide v drugo stanje, raztezati ali krčiti, kar pa zavisi od polumera. Upoštevati moramo tudi, da ravnotežni položaj ne more biti stabilen in mora nujno že najmanjši dražljaj povzročiti spremembo. In še moramo upoštevati, da vesoljstvo zdaj ni v ravnotežju, dasi je morda nekoč bilo. Kakor hitro upoštevamo ta tri dejstva, lahko postavimo tudi teorijo o izvoru vesoljstva, ki pa bo veljala seveda do nadaljnega.

Imamo na primer teorijo Jamesa Jeansa, ki pravi, da je vesoljstvo brez začetka in brez konca. Tu seveda ni govora o kakem posebnem stvariteljskem dejanju. Vendar nam ta teorija pove, da se vesoljstvo neprestano razteza in krči ter je v tem periodičnem nihanju torej brez konca. Eno dobro stran ima vsekakor ta teorija, da daje vsemu razvoju v vesoljstvu dovolj časa na razpolago in imajo tu raziskovalci pristo pot za največje spekulacije s časom, ki je potreben za razvoj posameznih nebesnih teles in sistemov.

Povsem drugačno teorijo je postavil belgijski abbé Lamaitre. Skuša nam razložiti ne le raztezanje vesoljstva, marveč tudi izvor vseh nebesnih teles. Težava z njegovo teorijo je v tem, da zahteva precejšnje poznanje relativitetne teorije. Vendar trdi v glavnem to, da je bilo vesoljstvo nekoč neprimerno manjše, kakor je danes, še manjše, kakor ga zahteva de Sitter v svojih računih za ravnotežno stanje. Pokaže nam vesoljstvo v pristanju kot nekaj neurejenega, zgoščenega in nestabilnega. Začenja torej, kakor se spodbli njegovemu duhovskemu stanu, ki zahteva v bistvu aktiven stvariteljski akt. Ta nekaj, ki je bil v začetku, je prav za prav le pečica zmešanih težav, ki jo božja roka prav lahko oblikuje. Vsebuje pa ogromno eksplozijsko silo, ki je dovolj močna, da ustvari vsako posameznost, ki jo danes vidimo. Povsod v vesoljstvu je bil torej začetek eksploziven. Ta teorija, kakor se zdi, je matematično dobro utemeljena in bi bila nemara zadovoljljiva, če ne bi veljala le človeška izbira, okus in verjetnost.

Še neko zanimivo teorijo imamo, ki jo je postavil E. A. Milne, hud nasprotnik Eddingtona in Jeansa. Ta odklanja kar največ spekulativnosti in se zadovoljuje s čim manjšim teoretiziranjem. Gibanja zvezdnih sistemov so zanj taka, kakor jih oko v resnici dojema. Ti zvezdni sistemi se v resnici oddaljujejo drug od drugega, kakor kažejo opazovanja, toda oddaljujejo se le v stalnih, preračunljivi-

vih in zakonitih poteh. Tu je morda podana možnost, da Milne sam ali pa kateri njegovih naslednikov prebrede vse težave ter razvije teorijo dalje.

Vsaka teorija o izvoru vesoljstva ima svoj značilen teološki okus in prija zaradi tega le nekaterim ljudem. Večina znanstvenikov pa zagovarja počasen razvoj, kakor ga lahko povsod opazujemo. Izvor vsega pa s takimi teorijami seveda še nikakor ni rešen in verjetno je, da bo ostalo to vprašanje večno zastavljeno človeškemu razumu. (Dalje prih.)

V. Premru.

FRANČE PREŠEREN V ANGLEŠČINI

Med tem ko imajo razni evropski narodi našega Prešerna, če ne celotno predstavljenega, pa vsaj literarno markantno predstavljenega, poznajo Angleži njegov duhovni obraz samo po nekaterih lahnih potezah, če so jih slučajno ujeli iz prevodov, ki sta jih jim podala prevajalec, bivši lektor na beograjski univerzi J. W. Wiles (Nezakonska mati in Izgubljena vera) in ameriški slovenski pesnik in pisatelj Ivan Zorman, ki je prav dobro prevedel sedem njegovih krajših umetnin. (Strunam, Kam? Mornar, Nezakonska mati, soneta Sanjalo se mi je... in Memento mori! in Pod oknom. Zormanovi prevodi so izšli l. 1922. kot dodatek njegovi slovenski zbirki »Pesmi« v Clevelandu, a l. 1928. jih je razen prevoda pesmi Pod oknom in z nekaterimi manjšimi izpremembami v pesnih Mornar in Nezakonska mati vključil v svojo zbirko »Slovene (Yugoslave) Poetry«, Pesem Pod oknom, ki jo je bil podal v nerimanem metru, (»Moon is shining, Clock is striking«, itd.), je v tej drugi zbirki izpustil. Prevajalec je rabil prosti ritem, ker se je hotel kolikor mogoče točno držati besedila originala. Isto pesnitve je v dosledno originalnem metru pravkar preložil v angleščino podpisani, in bralci, ki razumejo angleško, lahko sami presodijo, v koliko je v spodaj podanem prevodu zadet osnovni ton Prešernove ljubezni in nesreče. (Prevajalčeva opazka.)

Francis Prešeren

UNDER THE WINDOW

Moonshine flashing,
Hammer clashing
Strikes the hour late and deep.
Griefs, but rarely
Felt, now fairly
Have deprived me of my sleep.

'Tis your doing,
All this ruing,
Unrelenting, maiden fair.
It's you keeping
Me from from sleeping,
Sore at heart, in nightly air.

An obsession
The impresion
Of your face, so fine and true.
Ardent feeling,
Anxious thrilling
Make my longing rise to you.

There's no witness —
Come, my sweetness,
To the window, starlit spot;
Come, tell clearly,
Tell sincerely,
Do you hate me, do you not?

Hint — to flatter,
Hope and matter —
If you fear to speak on view.
Clock strikes. Plainly.
I wait vainly,
What am, love-lorn, I to do?

Stars, shine brightly,
Tell me rightly,
Is she truly sleeping there?
Or but trying,
Me, or sighing
For some other's tender care?

Let my chucky
Sleep, be lucky,
Let her try me, I don't care.
But this musing
On my losing
Her would kill me with despair.

Griša Koritnik.

ITALIJANSKE NAGRADE ZA TUJEZEMSKO UMETNIKE

Da bi izpodbudil tujezemsko umetnike za udeležbo na umetniški razstavi v Benetkah, je Mussolini razpisal dve nagradi po 25.000 lir za enega tujezemskega slikarja in za enega kiparja. To razstavo prirejajo vsako drugo leto. Nagradi dobijo tujezemci za najboljša dela.

AMERIŠKO POJMOVANJE HUMANOSTI

Señor Pesantes, ekvadorski minister, je izdal odlok, ki pokaže pravo humanost in razumevanje za položaj neštevilnih brezdomovincev. Država Ekvador v Južni Ameriki je namreč pripravljena dati

vsem tem ljudem zavetje in državljanstvo. V svojem odloku, ki ga je poslal vsem poslanikom, pristavlja minister Pasantes, da je ta »primer boleštna resničnost povojnega evropskega položaja, zaradi katerega so mnogi tisoči ljudi izgubili svojo domovino in svoje domovje kot žrtve političnih, verskih in rasističnih gonj«. Ali ni to značilno za tako imenovano humano in civilizirano Evropo, ki vedno poudarja svojo kulturo, a je v pomoč vsem tem neštevilnim emigrantom ustanovila le papirnati Nansenov urad. To je vsekakor dejanje, ki bo v vseh brezdomovincih vzbudilo novo upanje v boljše bodočnost. —u

PROPAGANDA ZA DOBRO KNJICO

4. marca je bilo v Parizu zborovanje »Alliance Nationale du Livre« pod predsedstvom pisatelja Georga Duhamela. To društvo so nedavno osnovali za propagando francoske knjige po vzorcu angleškega društva »National Book Council«, ki je s svojo akcijo zelo pomnožil interes za angleško literaturo. Francozi upajo na podoben uspeh. To društvo vodi komite samih vodilnih francoskih pisateljev, a v predsedstvu so poleg pisateljev tudi predstavniki umetniških združenj, kritiki, založniki, knjigotržci, ilustratorji in ljubitelji knjig.

Podobna akcija tudi slovenski knjigi ne bi škodovala. —u

DRAMA O KRALJICI VIKTORIJI

André Maurois, katerega roman »Obdobja v ljubezni« je pravkar izdala v slovenskem prevodu založba »Modra ptica«, je skupno z Virginijo Vernon priredil za francosko gledališče roman Lawrencea Housemana. To dramatisirano delo z naslovom »Victoria Regina« so nedavno igrali v pariškem gledališču »Theatre de la Madeleine« z velikim uspehom. Prikaže epizode iz življenja angleške kraljice Viktorije. —u

POPRAVEK

V poročilu o stoti obletnici Büchnerjeve smrti, ki je izšlo v četrti številki, so se v letnicah primerile tiskovne pogrške. V osmi vrsti bi se moralo glasiiti namesto: Rodil se je 19. februarja 1937, pravilno: rodil se je 17. oktobra 1813., v predzadnji vrsti namesto 1937, pravilno: 1837.

Na strani 111 v 43. vrsti beri *gorke* občutke namesto *grobe* občutke.

Salda-konte, štrance, journalne,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

Bratje Piatnik v Radečah pri Zidanem mostu

je najstarejša tovarna za papir v Jugoslaviji, ki izdeluje priznano najboljši in najfinejši papir za dokumente, vrednostne papirje, za trgovske in zemljiške knjige itd.

Zlasti izdeluje **lin brezlesni papir** vseh vrst in teže za tisk knjig, listov, brošur in vseh vrst tiskovin, pismeni in pisarniški papir, strojepisni papir, karton bel in barvast, dokumentni koncept itd. — **Specialna tovarna za izdelavo risalnega papirja, papirja za kamenotisk, offsettisk in bakrotisk**

Izdeluje tudi vse vrste **srednjefinega papirja**

Naročila sprejema in izvršuje ter daje vsa pojasnila trdka

MERCINA IN DRUG

glavno zastopstvo in samoprodaja na veliko

Ljubljana, Kolodvorska ulica 8 — Telefon 22-32

Cene skrajno solidne, nižje od vseh inozemskih!

Mestna hranilnica ljubljska v Ljubljani

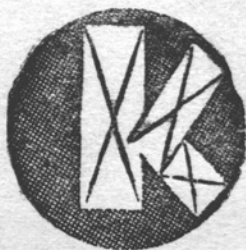
Nove vloge vsak čas raz-
položljive

113.500.000 — Din

Prirastek novih vlog od
1. dec. 1936 — 15. febr. 1937

11.995.000 — Din

Za vse vloge jamči Mestna
občina ljubljanska v Ljubljani

.KVERTA
LJUBLJANA

TYRŠEVA CESTA 67

TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA